Jean Claude Bearrau

ئیسلام ئایینی هێز
یان هێزی ئایینێک ؟!

پوختەیەک لەتێڕوانینەکانی "جان کلۆد بارۆ" دەربارەی "ئیسلام" و "مێژووی ئیسلام"

وەرگێڕانی:

کەیهان عزیز   ک.چروستانی

پێشەكیەكی پێویست:

رەنگە تا ئێستا هیچ یەكێك لە ئاینە ئاسمانیی‌یەكان, ئەوەندەی "ئاینی ئیسلام " نەبوو‌بێتە جێگای مشتو مڕی لێكوڵەرەوەكان‌و ڕەخنەگرانی ئەم ئاینە.

ئاینی ئیسلام نەك هەر لە لایەن "ئاتەییزم"ەوە, بەلكو لە لایەن ئاینەكانی دیكەشەوە, كە بڕوایان بە "خولٌقینەری جیهان" هەیە, خراوەتە ژێر پرسیارو لێكوڵینەوەی ڕەخنەیی‌یەوە.

هەر لەم پیشەكی‌یە كورتەدا پێوستە ئەوە بیر بهێنینەوە كە ئاینی ئیسلام لە ڕووی زانستی بوون‌و بەلگە هێنانەوەی ماددی‌و لوجیكی‌یەوە نی‌یە كە لە لایەكەوە بووبیتە مشتو مڕو لێكوڵینەوەی ڕەخنەگەرانە و لە لایەكی تریشەوە توانیوویەتی ڕیشەیەكی قوڵ‌و فراوان لە ناو كومەلگا جیاوازەكانی میژوودا دابكوتێت, چونكە ئەم ئاینەیش هەروەكو ئاینە ئاسمانیەكانی دیكە لە سەر بنەمای خورافەو باوەر بوون بە هێزێكی خەیالی‌و سەرو سروشت دامەزراوە, بەڵكو لەو ڕووەوە بووتە جێگای مشتو مڕو لێكوڵینەوەی ڕەخنەگرانە كە لە باری میژوویی‌و بابەتی‌یەوە پشتی بە توندو تیژی بەستووەو ئاینێكی داخراوە. كە بە هیچ جورێك رێگا نادات مروڤ بە ئازادی بیر بكاتەوە دەربارەی ئەو شتانەی كە لە "دەقە پیرۆز" و "نەگۆڕ"ە كە دا ووتراون‌و كراونەتە

یاساو رێسای ژیانی ئابوری, كومەلایەتی, سیاسیو ئاخلاقی كۆمەلگا ئیسلامییەكان.

مشتو مڕ لە سەر "ئایەتە قورئانی"یەكانو گوتارو كردەوەكانی "محمد" كارێكی قەدەغە كراوەو هەر جورە پرسیاركردنو گومان كردنێك لە سەر ڕاستیو دروستی ئەو شتانەی كە لە "دەقە پیرۆز"ە كە دا ووتراون, وە یان لە سەر ووتە ڕەدنەكراوەكانی "محمد", بە "كفر" لە قەلەم دەدرێتو دەست بردن بۆ لێكولێنەوەیەكی ڕەخنەگەرانەش لە بارەیانەوە بە "جنێو"و "سوكایەتی" بە بیرو باوەڕی موسلمانان لە قەڵەم دەدرێت, كە سزای هەموو ئەوانەش "مەرگی حەتمی" ڕەخنەگرو لێكۆڵەرەوەیە, تەنانەت ئەگەر پەشیمان بوونەوەشی لە دوابێت.

هیچ كارێك ئەوەندەی دەست بردن بۆ لێكولێنەوەیەكی ڕەخنەگەرانە لە سەر ئاینی ئیسلام, كتێبەكەییو مێژووە خۆیناوییەكەی مەترسیدار نییە بۆ لێكولەرەوەو ڕەخنەگر, بەلام سەرەرای مەترسیدار بوونی ئەم كارە, كەچی لە هەمان كاتدا دەبینین ئەم كارە لە لایەن نووسەرانو ڕۆشنبیرانێكی ڕاستگۆو نەترسەوە كەم تا زۆر ئەنجام دراوە, هەر چەندەش كە لەم ڕێگایەدا ڕۆشنبیرانی ماركسیو عیلمانی وولاتانی ئیسلام نشین قوربانییەكانی خۆیان داوە.

لە وولاتانی ئیسلام نشین دا, سەرەڕای بوونی بەرچاوی لێكۆلەرەوەو ڕەخنەگران لە بواری ئیسلام ناسیدا, كە چی لە هەمان كاتدا كەمترین پەرتووك لەم لایەنەدا لە كتێبخانەكاندا بەر چاو دەكەوێت, كە هۆی بنەڕەتی ئەمەش دەگەڕێتەوە سەر نەبوونی "ئازادی بیروباوەر" لە كومەلگا ئیسلامییەكاندا.

نه "یاسا"و نه "دەولەت"و نه "مزگەوت"و "پارته ئیسلامی"یەکان ڕێگا نادەن که لێکۆڵەرەکان‌و ڕەخنەگرانی بوواری ئیسلام ناسی به شێوەیەکی ئازادانه ئەنجامی لێکولێنەوەو ڕەخنەکانیان له سەر "ئاینی ئیسلام" بخەنه سەر کاغەزو بیروڕاکانیان به ناو جەماوەردا بلاو بکەنەوە, نەك هەر ئەوەش, بەڵکو به هەر نوسەرێکی ڕەخنەگر به "ئاینی ئیسلام" بزانرێت که بەرهەمێکی ڕەخنەیی له سەر "ئاینی ئیسلام" بلاو کردووەتەوە, ئەوا یەکسەر له لایەن ڕابەرانی ئەم ئاینەوە فەتوای کوشتنی دەدرێت.... له بەر ئەوە, نووسەران‌و لێکۆڵەرەوە ڕەخنەگەرەکان به ئاینی ئیسلام له وولاتانی ئیسلام نشین دا ناچارن که به ناوی ڕەمزی یەوە نووسین‌و بەرهەمه فکری‌و ڕەخنەیی‌یەکانیان لەو بوارەوەدا بلاو بکەنەوە, که به بڕواری من ئەم نەبوونی "ئازادی بیروڕا" دەربرینه له وولاتانی ئیسلام نشین دا ژێرخانی ئیستبدادی فکری کومەڵگا ئیسلامی‌یەکانی پێکهێناوەو تا کاتێکیش ئەم ژێرخانه ئیستبدادی‌یه هەرەس پێ نەهێنرێت ئیمکانی نی‌یه قسه له "دیموکراتی" بوونی کومەڵگا ئیسلامی‌یەکان بکرێت...که_هەرەس پێهێنانی ئەم ژێرخانی ئیستبدادی‌یه فکری‌یەی کۆمەڵگا ئیسلامی‌یەکانیش تەنها به جیاکردنەوەی "ئاین" له "دەوڵەت" ناکرێت, بەڵکو به سەرەنجام گەیاندنی شۆڕشێکی کەلتوری‌و فکری پێشکەوتووخوازانه دەکرێت. لەم ڕووەوە جیاکردنەوەی "ئاین" له "دەوڵەت" هەنگاوێکه بۆ پێشەوە, بەلام ڕەگ‌و ریشه داکووتانی بیرو باوەڕی خورافی تووندڕەوانەو ئیستبدادی‌یانەی ڕۆژهەلاتی زۆر لەوە به هێزترو قوڵتره له ناو کومەڵگا ئیسلامی‌یەکاندا که بتوانرێت به زەبرو زەنگی سیاسی‌و " شۆڕشێکی سیاسی"یانه بنەبڕ بکریت. له بەر ئەوە,

تەنها ڕێگای وشك كردنی ڕەگ‌و ڕیشەی "ئیستبدادی فكری" كومەڵگا ئیسلامی‌یەكان, بەرپا كردنی "شۆڕشێكی كەلتوری‌و زانستی"یە تیاندا, كە بە بڕوای من هێزە بزووێنەرەكانی ئەم " شۆڕشە فكری‌و زانستی‌و كەلتوری"یەش ڕۆشنبیران‌و بیریاران‌و زانست خوازانی ماركسی‌و عیلمانی پێكی دەهێنن, بە بی بوونی ئەو توخمانە " شۆڕشی سیاسی" بۆ بە دیهێنانی " ئازادی بیروباوڕ"و هەرەس پێ هێنانی بنەماكانی ئیستبدادی فكری كۆمەڵگا ئیسلامی‌یەكاندا تەنها ڕاكردنە بە دوای سەراب دا... بە هەر حاڵ, ئەمە ئەزمونێكەكە كۆمەڵگا ڕۆژئاوایەكان بە شێوەیەكی سەركەوتووانە ئەنجامیان داوە. ئەگەر جەستەی جێور دانۆ(Jewer Dano) نەكرایە بە كەباب‌و دەست نووسەكانی كۆپەرنیك نەسوتێنرایەو گالیلۆیش نەخرایە سەر دووڕیانی مەرگ‌و ژیانەوە, بیریارانێكی وەك جون لوك‌و مۆنتسكیۆ بەو ئاسانیە نەیان دەتوانی بیرۆكەی "كۆمەڵگای مەدەنی بوورژوازی" گەڵاڵە بكەن‌و لە شێوەی دەستوری سیاسی فرە حیزبی‌و فرە ئایدولوژی دا بۆ "دەسەلات"و شێوەی فەرمانڕوایەتی سیاسەتی چینی بورژوازی لە كۆمەڵگا رۆژئاوایی‌یەكاندا بیخەنە ڕوو. بە كورتی بڵێین, ئەگەر ئەمڕۆ لە كۆمەڵگا رۆژئاوایی‌یەكاندا " ئازادی بیروباوڕ" تا ڕادەی ڕەخنەگرتن لە ئاینە جۆراجۆرەكانی هەیە, ئەمە بەرهەمی ئەو شۆڕشە زانستی, فەلسەفی‌و ڕۆشنبیری‌یەیە كە لە سەدەكانی ناوەراستەوە تا كۆتایی سالانی هەشتاكانی سەدەی نۆزدەهەم درێژەی هەبووە دژ بە دەسەلاتی ڕەهای "كلیسا"و بۆ بە دەستهێنانی "ئازادی بیروباوەڕو ڕەخنەگرتن لە ئایین"ی یەكتاپەرەستی مەسیحیەت... لە بەر ئەوە, بە بێ بەرپا كردنی "شۆڕشێكی ڕۆشنبیری" ماتریالیستانە لە وولاتانی ئیسلام نشین دا دژ

به ئیسلام‌و كه‌لتوری داخراوی ئیسلامی, كه هیچ جۆره ئازادی‌یه‌كی بیروڕاو ڕه‌خنه‌گرتن به ره‌سمی ناناسێت, ئیمكانی نی‌یه كه به‌و ئاسانی‌یه له ڕێگای "شۆڕشی سیاسی"یه‌وه, یا خود به به‌رز كردنه‌وه‌ی شعارێكی گشتی وه‌ك "جیای ئایین" له ده‌سه‌لات‌و له "ده‌وڵه‌ت" ئازادی بیروباوه‌ڕو ره‌خنه‌گرتن به ده‌ست بهێنریت‌و كۆتایی به ئیستبدادی فكری ناوخۆی كۆمه‌ڵگا ئیسلامی‌یه‌كان بهێنریت.

بۆ به‌رپا كردنی "شۆڕشێكی ڕۆشنبیری" ماتریالیستانه له وولاتانی ئیسلام نشین دا, دووباره كردنه‌وه‌ی ئه‌زمونی ڕۆژئاوا كاریكی زه‌روری‌و پێویسته‌و ئه‌زمونێكی سه‌ركه‌وتووه بۆ بنه‌بڕ كردنی ئیستبدادی فیكری ئیسلامی ناوخۆی كۆمه‌ڵگا ئیسلامی‌یه‌كان. له‌م رووه‌وه وه‌رگێڕانی بابه‌ته زانستی فه‌لسه‌فی‌و ڕۆشنبیری‌یه‌كانی ڕۆژئاواو, ته‌نانه‌ت ڕه‌خنه‌ی نووسه‌رانی یه‌هودی‌و مه‌سیحی‌و تاد.... له ئاینی ئیسلام, ئه‌ركیكه كه ده‌كه‌وێته سه‌رشانی ڕۆشنبیرانی پێشكه‌وتوو خواز به مه‌به‌ستی هه‌ره‌س پێ‌هێنانی ئیستبدادی فكری ئیسلامی, كه بۆ خۆی له هه‌مان كاتدا ئیستبدادێكی سیاسی‌و كۆمه‌لایه‌تی‌یه له كۆمه‌ڵگا ئیسلامی‌یه‌كاندا.... وه‌رگێڕانی ئه‌م په‌رتووكه بۆ سه‌ر زمانی كوردی هه‌وڵێكه كه پێشترو به‌دیاركراوتر له ساڵی(1996) له لایه‌ن هاوڕێیان (كیهان عزیز, چروستانی)یه‌وه دراوه له راستای به‌دیهێنانی ئامانجی ئازادی بیروباوه‌ڕو ڕه‌خنه‌گرتن دا... ئیستاكه‌ش به مه‌به‌ستی چاپ‌و بلاوكردنه‌وه‌ی, ده‌رهێنانی له‌و ناوه‌نده به‌ر ته‌سكه‌ی كه ساڵی (1996) به ده‌ست نووس تیایدا بلاوكرایه‌وه, سه‌ر له نوێ‌و له بارودۆخێكی‌تردا,له ساڵی 1997 له ژێر ئه‌م ناونیشانه‌دا: ئاوڕێك له كتێبی: "ئیسلام, ئاینی هێز, یان هێزی ئایینێك", كه پوخته‌یه‌ك له تیڕوانینه ڕه‌خنه‌یی‌و

بەراووردکاری‌یە ڕەخنەکانی"جان کلۆد بارۆ" لە نێوان ئیسلام و مەسیحیەتدا, داڕشتنەوەو پوختەکردنەوەیان بە پێویست زانرا تا خوێنەری کورد ئاگادری باری سەرنجە ڕەخنەیی‌یەکانی نووسەر بێت.

ئەوەی ماوەتەوە لەم پێشەکی‌یەدا تیشکی بخەینە سەر بە کورتی ناساندنی نووسەو بەرهەمەکەیەتی. جان کلۆد بارۆ لە دایکی بووی ساڵی(1933)یەو پێنج ڕۆمان‌و چەندین بەخشان‌و لێکۆلینەوەی فکری هەیە. دواترین پەرتوکی نووسەر(ئیسلام, ئاینی هێز, یان هێزی ئایینێك), بریتی‌یە لە بەرهەمی چەند ساڵەی لێکۆلینەوەی نووسەر لە سەر گێروگرفتەکانی بیروباوەڕی ڕۆشنبیریتی گەلە موسلمانەکان. بلاوبونەوەی پەرتوکی ناوبراو بووە هۆی دروست بوونی زنجیرەیەك گێروگرفت‌و زیزبوونی سیاسی‌و دەست پێکردنی گفتوگۆی تووندو تیژی, کە سەرئەنجام نووسەر ناچار کرا کە واز لە سەرۆکایەتی خزمەتگوزاری هیجرەی نێو دەولەتی بهێنێ, بەلام لە گەل ئەمەشدا پەرتووکەکەی خەلاتی بەرزو پایەدارەکەی "ئەمڕۆ"ی وەرگرت کە هەمو ساڵێك نوێنەرانی گوڤارە بەناوبانگەکانی فەرەنسا بڕیاری لە سەر دەدەن. نووسەر, لە زۆر ڕووەوە بۆ چوونەکانی خۆی بە شێوەیەکی ڕەخنەگرانەو ڕاشکاوانە لە سەر مێژووی سەرهەڵدانی ئیسلام, پێگەو ژینگەو ناوەرۆکی ئایەتەکانی قورئان دەربڕیوە. ئەو لە گفتوگۆیەکی دا لە گەڵ گۆڤاری "ڤیگارو"ی پاریسدا بە ڕاشکاوانە دەڵێت:"ئاینی ئیسلام کۆنەپەرست ترین‌و ئانتی‌دیموکراتی‌ترین‌و داخراوترین دینە بۆ مافەکانی مروڤـ",و بەشێکی پەرتووکەکەیشی بۆ ڕوونکردنەوەی ئەو تێڕوانینەی خۆی تەرخان کردووە. لە ولام بە پرسیارێکی هەمان گۆڤاردا کە دەپرسێت"ئایا لەوە سڵ ناکەیتەوە کە ڕەخنەکانت ببێتە هۆی

دروست بوونی ناڕەزایەتی لە نیو موسڵمانانداو بتکەن بە شەریکی سەلمان ڕوشدی؟" نووسەر دێتە وەڵامو دەڵێت: "ڕووداوەکەی من هاوباسی ئەوەی سەلمان ڕوشدی نیە, چونکە من مرۆڤێکی ڕۆژئاواییمو لە ژێر دەسەلاتی یاسای ئیسلامیدا نیمو هەرگیز ڕێگایان نادەم کە بە شەریعەت بمترسێنن...".

پەرتووکەکەی نووسەر لە پێنج بەشو پاشکۆیەکی کورت پیکهاتووە, بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا هەردوو وەرگێر لە ساڵی(1996)هەموو پەرتووکەکەیان وەرگێرا بوو, بۆ ئامادەکردنی بۆ چاپو بڵاو کردنەوەی لە ئاستێکی فراواندا بە پێویستیان زانی کە پوختەیەك لە تێڕوانینەکانی بڵاو بکەنەوە, کە لە سەر پێشنیاری من بەشی دووەم, سیەمو چوارەم بە چاپ دەگەیەنیتو لە هەلێکی لە بارتردا پەرتووکەکە بە تەواوی بلاو دەکەینەوە. لە کوتاییدا دەست خۆشانە لە هەردوو هاوڕێی وەرگێڕ (کیهان عزیزو چروستانی) دەکەم.

تاهیر صالح شریف

ئیسلام

سەرەتا پێوستە دەست لە "داستانە ئاڵتونیکە" بشوین کە لە ڕۆژهەلاتناسەکانەوە هێنراوەتەکایەوە, چونکە "داستانە ئاڵتونیکە" هۆیەکە بۆ هەندێك ڕووداو کە بۆ ئێمە ڕوون نەکراوەتەوە لەمڕۆدا. ئایا دینی ئیسلام دینێکی پێشکەوتوو خوازی لێبوردە بووە؟
بێگومان ڕۆژهەلاتناسەکان بەر پەرچی ئەوە نادەنەوە کە لە کاتی بلاوکردنەوەی دینی ئیسلامدا هێزو تووندو تێژی بەکار هێنراوە, بەلام دووپاتی ئەوەش دەکەنەوە کە کاتێك ڕۆژنامەنووسەکان لە بارەی لوبنانەوە دەیانووسی, بیریان لە دەر بڕێنێکی تازە کردەوە کە بریتی بوو لە"ئیسلامی پێشکەوتووخواز", کە بە بێ دەنگی بەرنگارێتی "مەسیحیەتی کۆنەپەرەستی"ی دەکردو ئەم دەربڕینە نوێیەی ئیسلام هەتا ئیستاش لایەنگرانی هەیە.

ئەوان هەوڵ دەدەن قەناعەتمان پێ بکەن کە ئیسلام لە ڕابردوودا چەندەها شارستانیەتی گەورەی هێناوەتە کایەوە, لە کاتێکدا باو باپیرانمان(ئەوروپی‌یەکان) هێشتا هەر بەربەری بوون. لە سەردەقی سەر هەڵدانی ئیسلام و دوای ئەودا تیشکی شارەکانی کۆردوڤاو بەغداد پرشنگی دەدایەوە. هەر لە عەرەبەکانەوە زانستە کۆنەکانمان وەرگرتووە, هەر لە ماتماتیکەوە هەتا نووسراوەو داڕێژراوە نەمرەکانی یۆنانی‌یەکان.

لە بناغەی ئاینی ئیسلامدا تەنها یەك پەرتووك هەیە. لە کاتی شەهادەتی دینەکەدا هەمیشە ناوی پیغەمبەر دەبرێت(اشهد ان لا اله اللەو اشهد ان محمد رسول الله), بەڵام بە پێچەوانەوە محمد شوێنێکی ناوەندی(مرکزی) وەکو عیسا بەرز ناگرێت کە وا دینەکە پشتی پێ ببەستیت.

لە لاهوتی ئاینی ئیسلامدا محمد تەنها نوێنەرێکی ووشەکانی خوایەو جبرائیلیش گۆێزەرەوەیەکی ناوەڕاستە لە نێوان خواو محمددا. قورئانیش بریتی‌یە لە خوێندنەوەی(تلاوت)ی ووتەکانی خودا. لە راستی‌دا "قورئان" واتە "خوێنراوە"و ئیسلامیش بریتی‌یە لە دینی کتیبەکە.

محمد لە هەموو بارودۆخێك دا هەمیشە نامەکەی خۆی ڕاگەیاندووەو "تلاوت"ەکەی بە جێ هێناوە, گەرچی لە مەیدانی جەنگیش دا بووبێت... ئایا ووتەکانی خوا خودی خۆی دەری بڕیوون؟ یا خود تەنها

بەوە ڕازی بووە كە ووشەكانی خوا بگوێزرێتەوە لە ماوەی بیستو سێ ساڵەی پێغەمبەرایەتی‌دا لە ژێر كارتیكردنی وەحیەكی خوایانەدا. لەم بارەدا نووسینەوەو تومارکردنی قورئان بریتی‌یە لە كاری لایەنگرەكانی محمد, كەس نازانێت ڕاستی‌یەكەی چی‌یە؟ تەنها یەك شت ئاشكرایە, ئەویش ئەوەیە كە قورئان لە سەر زۆر شتی جیاواز نووسراوەتەوە, وەكو گڵی سور كراوە, پێستی حوشتر, پێستی ئاسكو...

سێیەم خەلیفەی پاش محمد —عوسمان- شێوازە ڕەسمی‌یەكەی قورئانی جێگیر كرد. دەوروبەری ساڵی (650ز) لە مەدینە, هەرچەندە كە چەند شێوازێكی جیاوازی دارشتنی قورئان هەبوو, بەڵام ئەو دارێشتنەی ئەو هەتا ئەمڕۆ بە نەگۆڕاوی ماوەتەوە.

كۆنترین دەستنووسی قورئان كە بە دەستمان گەشتبێت, یەك سەدە پاش ئەو نووسراوەتەوە لە شاری كوفەی عیراقە كە لە دەوروبەری سالی (750ز)یە. لە ئایاكاندا ئەو ڕیزبەندی‌یە نەپارێزراوە كە كاتی خۆی محمد وەك وەحیەك بۆی هاتووەتە خوارەوەو نامەكەی خۆی بە موسڵمانان گەیاندووە, بەڵام لە گەڵ ئەمەشدا بۆ شیكەرەوەكانو موفەسیرەكان گران نیە كە لە قۆناغە جیاوازەكانی هەر سەدو چواردە سورەتەكانی كتێبە پێروزەكە بناسنەوەو دیاری بكەن. بەڵام ئەم جیاوازی‌و پێچەوانەیەی كە سورەتەكان بە شێوازێكو ڕێگایەكی زۆر ئاست نزمو نالەبار نووسراونەتەوە بە هیچ شێوەیەك موسڵمانە باوەڕدارەكان نا پەشۆكێنێتو نایانشڵەژێنێت. لە قورئان دا هەر سورەتێكی داهاتو كورترە لەوەی پێشوتر, بەم شێوازە ڕیز كردنەش بە تەواوی كرۆنۆلۆجیای (Chronology)پێغەمبەرایەتی‌و ووتەكانی

ئاوەژۆ دەكاتەوە, بەڵام خەلیفەكانو جێگیرەكانی محمد هیچ بایەخێك بەم باسە نادەن.

قورئان لای موسڵمانەكان نەك تەنها نووسراوەیەكی ڕۆحانی‌یە, بەڵكو ئەو نامەیە كە ڕاستەوخۆ بە زمانی عەرەبی هاتووەتە خوارەوە. لە ڕوانگەی ئەم بناغە ئاینی‌یەوە پەیوەندی‌یەكی نەڕوخاوی بەردەوام هەیە لە نێوان ئاینی ئیسلامو زمانە پیرۆزەكەی ئاینەكەدا. لە لای یەهودی‌و مەسیحی‌یەكان, نووسراوە پیرۆزەكان هیچ ڕێگریەكیان نەبوو بۆ ئەوەی كە لە یەهودی كۆنەوە وەری بگێڕنە سەر زمانی ئارامی‌و لە ئارامی‌یەوە بۆ سەر زمانی یۆنانی.

ئەمڕۆ ئینجیل وەرگێراوەتە سەر هەموو زمانەكانو خواپەرەستنی مەسیحیانە بە هەموو زمانێكی زیندوو ئەتوانرێت بەجێ بهێنرێت. بە پێچەوانەوە, موسەڵمانەكان جگە لە زمانی عەرەبی حەز ناكەن بە هیچ زمانێكی‌تر قورئان بخوێننەوە. ووتە یەزدانی‌ی‌كان ناتوانرێت وەربگێڕدریتە زمانی كافران(1).

زانا موسڵمانەكانیش هۆیەكو بناغەیەكیان هەیە بۆ ئەوەی بەو شێوەیە بیربكەنەوە, لە هەمووی سەر سوڕهێنەرتر ئەوەیە كە هەندێك لە ئاتیستەكان(Atheist) ی ڕۆژهەڵات پشتگیری زانا موسڵمانەكان دەكەن لەم باسەدا, وە دووپاتی ئەوە دەكەنەوە گەر بێتو زۆر بە ووردی زمانی عەرەبی نەزانیت هەرگیز ناتوانیت بە ڕاستی‌و ڕێكو پێكی لە قورئان بگەیت*. هەر لە بەر ئەمەشە كە زۆر هەوڵی بێ سوود دراوە بۆ وەرگێڕانی قورئان بۆ سەر زمانەكانی‌تر. بە هەمان شێوەش "برۆنۆ

ئێیتن" دووپاتی ئەم باسەی کردووە لەو کونفرانسەی کە لە ساڵی 1990 دا لە بارەی دینی ئیسلامەوە لە شاری پاریس دا بەڕێوە برا.

1-گیرو گرفتنی وەرگێڕانی قورئان هەر لە سەدەکانی یەکەمی سەرهەڵدانی ئیسلامەوە گفتگوگۆو ڕاوێژکاری دروست کردووە. ئەمڕۆ قورئان بە زیاتر لە 100 زمان هەیە بە وەرگێڕادراوی, بەلام لە کاتی نوێژدا تەنها زمانی عەرەبی بە کار دەهێنرێت

⋆-ئایاتە قورئانییەکان زیاتر لە سەر وەزنو قافیەو بە شێوەی شیعر نووسراون, لە بەر ئەوە دەبێت وەرگێڕ لە کاتی وەرگێڕاندا زۆر ووردو شارەزار بێت, چونکە ئیقاعو تەنانەت زۆر جاریش مانای خۆیان لە دەست دەدەن, لە بەر ئەوەیەکە ئاتیستەکانی ڕۆژهەڵات پشتگیری لە زانا موسڵمانەکان دەکەن, نەك بە هۆی شتێکیترەوە.- وەرگێڕ-

هەموو وەرگێرانیك "خیانەت"ێکە بۆ دینەکە, بەڵام ژاك بێرك بەم نزیکانە سەلماندوویە کە ئەگەر بە شێوەیەکی زۆر باش وەربگێرێت ئەوا دەتوانین بگەینە ناو بەشێکی زۆری نووسراوە بنچینەیەکە, کە بناغەی هەموو ئەدەبیاتی عەرەبی‌یە, ئەو بناغە ئاینی‌یەی کە بەتین‌و نەپچڕاوی نێوان زمانی عەرەبی‌و دینی ئیسلامی تیادا بەدی دەکریت, بووەتە هۆی بەردەوام بوونی ئەو خرافەیەی کە پێی دەڵێن "یەکێتی عەرەب"

زۆر جار لە بارەی "یەك نەتەوەی عەرەب"ەوە قسە دەکرێت, بەڵام لە ڕاستی‌دا زۆر گەلی عەرەبی هەیە, بۆ نموونە گەلی مەراکیش ڕوویەکی تایبەتی خۆی هەیەکە ناتوانین شکی لێ بکەین. هەروەها گەلی میسریش ڕوویەکی تایبەتی خۆی هەیە. چ شتێکی هاوبەش هەیە لە نێوان ئەم دوو گەلەدا. جیاوازی‌یەکی زۆر هەیە, ئەوەندەی جیاوازی گەلی ئیسپانی‌و پۆڵەندی, بەڵام ئەوەی یەکی پێگرتوون‌و هاوبەشە لە نێوانیاندا تەنها دینەکەیەو کاریگەرێکی گرنگە, لە هەمان کاتیشدا ئەمە ئەوە ناگەیەنێت کە دینەکە ئەم دوو گەلە دەکات بە یەك. هەر لەم بوارەدا پێویستە ئەوەش بلێن کە هەزارها میسری هەن کە مەسیحین(بە قیبتیەکان ناو ئەبرێن).

ئەو بیروباوەڕەی کە دەڵێت "یەك نەتەوەی عەرەبی" بریتی‌یە لە چیرۆکێکی خیاڵی, وە هەر ئەم خیاڵە "خرافە"یەکە ڕێ لە زۆر گەل ناگرێت بۆ ئەوەی خۆیان پێ بگەیەنن‌و بە هەمان شێوەی ئیمپریالیزمێکی ناوخۆیی دروست بکەن. جگە لە وەش, زۆربەی زۆری موسڵمانان عەرەب نین, ئەکەر چی لە کاتی نوێژو خواپەرستینشدا

"زمانه پێرۆزەكه" بەكار بهێنن. توركەكان نەتەوەیەكی ئورالْ ـ ئەلتایینو بە زمانێكی سیبیری[1](Siberi)

1-زمانی توركی ئەكەوێتە ناو كۆمەڵەی ئورالْ- ئەڵتییەوە

ئەدوێنو ئێرانی‌یەكانیش فارسنو بە زمانی فارسی قسە دەكەنو پاكستانی‌یەكان هیندینو بە زمانی (وردو) قسە دەكەن, سەنگالی‌یەكان ئەفریقینو زۆربەیان بە فەڕەنسی قسە دەكەن. پەیوەندی‌یەكەی نێوان دینی ئیسلامو زمانی عەرەبی تەنها پاكانەیەكی لاهوتیانە(Theologian)ی هەیە.

ئایا كتێبە پیرۆزەكە چی تێدایە؟

هەوڵ دان بۆ ڕۆژی حەشر, دووپات كردنەوەی هێزو توانای بێ شەرتو ڕەهای خوا, هەوڵدان بۆ سزادانی كافرەكان, لە پاشاندا لە ترساندێكی ئیسكاتۆلۆجی‌یانەوە (Eschatology) ئەچێتە سەر ڕوونكردنەوەیەكی ووردی بناغەكانی ژیانی خێزانو خواردمەنیو شتە قەدەغە كراوەكانو نوێژ. وە گەران بە دوای ناموسڵمانەكاندا كارێكی دیاریكراوی پێویستەكە لە ناو قورئاندا بەدی ئەكەین. لە بەر ئەوە, ئەتوانین بڵێین كە بە زەحمەت دەتوانرێت ووشەیەك "خوشەویستی گشتی"تیدا بدۆزینەوە, هەر وەكو ئەندرێ شوراكی ووتویەتی:

ئەگەر بمانەوێت كە بە راوردێك بكەین لە نێوان دینەكاندا, گەرچی ترسی ئەوەشمان هەبێت كە دڵێ هەندێك لە خوێنەرانمان ئازار بدەین, ئەبێت ئەوە ئاشكرا بكەین كە قورئان لە ئاستێكی زۆر نزمتر دایە بە

بەراوردکرن لە گەڵ نووسراوە دینیەیە پێروزەکانی‌تری مروڤایەتی دا, ئینجیل, تەورات‌و ئەلیادە.

بە بەراوردکردنێك لەگەڵ ئەم پەیکەرە ئەدەبیانە, قورئان دەقێکی کۆنی مردووی هەیە, کە هاو شان‌و هاو ڕەوتە لە گەڵ کۆنترین‌و ووشکترین بەشی تەورات‌و ئینجیل(وەکو "لێڤیت" پەرتووکەکەی سێهەمی_موسا)دا. لەوانەیە بۆ ئەوەی ئەم ڕاستی‌یە زەقە بشانەوە هەندێك ئورتیتالیست(Orientatist) سورن لە سەر ئەوەی کە قورئان پێویستە وەرنەگێڕدرێت.

دووم پلە کە لە ئیسلامدا دێت بریتی‌یە لە سوننە[1] (السنە). لە پاش مردنی پێغەمبەر موسڵمانەکان وا هەستیان دەکرد کە تێك شکێنراون. قورئان لە بارەی محەمەدەوە زۆر نەدواوە, ڕاستگۆ بڕوادارەکە(الصادق الامین) لە پاش نەخۆش کەوتنی بە ماوەیەکی کورت لە هەشتی حوزەیرانی 632 زاینی‌دا کوچێ دوایی کرد. پەرتوکە پێروزەکەش هەروا موسڵمانەکانی بەجێ هێشتووە بە بێ ڕابەری‌کردن‌و نیشاندانێك بۆ بارەدۆخە تازەکان. یەك سەدە پاش لە کۆچ کردنی پێغەمبەر گشتی جێگرەکانی, ناسیلوەکانی, ناسیاوی ناسیاوەکانی, ئەوانەی ڕۆژێك لە ڕۆژان بەشداری پەیامەکەی پێغەمبەری کردبێت, لە هەموو ئەمانەداو لە گشتی گفتوگۆکانی, یا خود "حەدیسەکانی" زۆر ئازایانەو تێکۆشەرشانە کۆ کرانەوەو بەمەش سوننەت پێکهێنرا. لەم چەند بەشە جیاوازە شەش کۆمەڵە دروست بوو کە بەناوبانگ ترینیان کۆمەڵەی بوخاری بوو, کەلە ناوە ڕاستی ئاسیادا لە دایك بووەو لە ساڵی(870)ی

زاینیدا کۆچی دوایی کردووەو لە سەمەرقەند نێژراوە. هەروەها یەکێك لە کۆمەڵە

1-سوننەت: ئەو عادەتو تەقالیدانەن کە لە باوو باپیرانەوە مانەتەوەو پێغەمبەر پشتگیری لێ کردوون لە سەر بناغەی "ووتەکانی" خودی خۆی, کە بە ئاشکرا یا خود بە بێ دەنگی پێغەمبەر بە باشی زانیون.

بەناوبانگەکانی‌تر بریتی‌یە لە کۆمەڵەباوەڕ پێکراوەکەی موسلیم[1].

پێویستە ئەوەش ئاشکرا بکەین کە گەورەترین هۆی بنچینەیی بۆ کەرت‌و پەرت بۆونی ئیسلام بریتی بووە لە ڕاڤەکردن‌و شی‌کردنەوەی نووسراوە پیرۆزەکانی ئیسلام.

شیعە[2] هەموولایەنگرەکەی علی[3] یەك خستن, کەوا سوور بوون لە سەر ئەوەی دەسەلاتی دینی ناو کۆمەڵگا بدریتە دەست هەنها نەوەکانی پێغەمبەر لە نێو موسڵمانەکاندا. فاتمەی کچی محمدو زاواکەی(علی) بریتین بوون لە تاکە وەچەکانی محمد کە لە ژیاندا مابوون. شیعەکان بە ناوی دەسەلاتی خەلیفایەتی میراتگریی, شۆین‌و پایەی سوننەیان داشکاندو کەوتنە شکەوە لێ‌ی‌و بەم شێوەیە دژایەتی‌و بەربەرەکانێی سوننەیان ئەکرد بە ئیسلامەتی‌یەکی کلێریکالێز(Clerical),

---

1- موسلیم حەجاج نیشاپوری(817-870) زانایەکی دینی بەناوبانگ‌و ناسراوە. دانراوەکانی شوێنێکی بەرزو پایەداریان گرتووە لە نێو(شەش پەرتووکەکەی سوننەتدا).

2- شیعە: دووەم ڕێگای ئیسلامە لە پاش سوننەدا کە لە 10%ی مەسڵمانەکان ئەگرێتە خۆیی‌و زۆربەی زۆری لایەنگرەکانی بریتین لە لایەنگرەکانی عەلی کوڕی ئەبو تالیب.

3- عەلی کوڕی ئەبو تالیب (602-661) ئاموزاو زاوای محمد, چوارەم خەلیفەی ڕاشیدی‌یەو ڕێز گرتنی عەلی لە لایەن شیعەکانەوە هەندێك جار گەیشتووەتە ڕادەی پەرستن‌و تەنانەت هەندێك جار لە پایەو ئاستی محمد بالاترە.

که تا ڕادەیەك دڕندانەی لە قەڵەم ئەدرێتو فارسە زەردەشتیەکان زۆر پێشتگری ئەم شێوازە دینیەیان ئەکرد.

شەریعەتی سێهەم پلەی دینی ئیسلامە, لە زمانی عەرەبیدا شەریعەت واتە رێگا, یا خود ڕێباز. شەریعەت ئەو یاسا بنچینەییانە ئەگرێتە خۆی کە پاش لە هاتنی قورئان دیاری کراون ئەوەی ئەمڕۆ بە یاسای دینی ئیسلامی ئەناسرێت بریتییە لەو یاسانەی کە هاتوونەتە کایەوە پاش لە کۆچ کردنی محمد. بەڵام هەر وەك فەرمووودەکانی سوننەت خراونەتە پاڵ ووتەکانی پێغەمبەرو بە شتێکی پیرۆز سەیر ئەکرێن,

بە هەمان شێوە ئەو یاسانەی کە لە شارە عەرەبەیەکان هەر هەبوون, لە کاتی سەرهەڵدانی ئیسلامیشەوەبە شتێکی پیرۆزو پرشنگدارێتی گرتە خۆیان. بەم شێوەیە یاساکانی سزادان, خێزان, میراتی, یاسای نێو دەوڵەتیانەی ئیسلام, هەموو ئەمانە وا دەرئەکەون کە بە ڕێزو بەهای نێو کتێبە پیرۆزەکەوە بە نەگوڕاوی بەستڕابنەوە. ئەمەش زۆر کارتێکردنێکی هەست پێکراوی هەیە, چونکە کاتێك کە سوننە موسڵمانان لێك جیا ئەکاتەوە کە چی شەریعەت دەیەوێت یەکیان بخات.

دوای ئەوەی کە بناغە سەرەکییەکانی دینی ئیسلاممان دیاری کرد هەوڵ ئەدەین کە بەراوردێکی شیکەرانەوە بکەین بۆ ئەوەی لەوە بگەین کە ئیسلام بە چی لە دینەکانیتر جیاوازی ئەکرێت؟ لێرەدا لە سەر شەش دیاریدەی سەر ئیسلام ئەوەستین بۆ ئەوەی ئەم بەراوردە بکەین.

ئەو موسڵمانانەی کە هەمیشە پارێزگای لە دینەکەمان دەکەن, بەو شێوەیە ئیسلام دەناسین کە "دوایین دینە هاتبیتە خوارەوە", وە هەر لەم دیاریکردنەوە ئەم بیرو بۆچوونەی خوارەوە ئەخرێتە ڕوو:

له بەر ئەوەی دینی ئیسلام له دوای دینی یەهودیو مەسیحی هاتووه كه واته ئەبێت پێشكەوتووترو پێگەیشتوتر بێت...ئایا ئیسلام دوایین دینه كه هاتبێته خوارەوه؟ بابزانین كه ئاوایه؟

كاتێك كه هیجره ڕوویدا, واته كۆچی كردنی محمد له گەڵ حەفتا ئەسحابەكه له مەكەوه بۆ مەدینه له 24 ئەیلولی 622ی زاینی, واته له سەدەی حەوتەمدا, محمد وەك هاوكاتو هاوچەرخێكی ئیبراهیم خۆی دائەنێو له بارەی بیرو بۆچوونەكانیەوه له لایەنه كەلتوریەكەیدا, له كاتێكدا ئیبراهیم بیستو سێ سەده پێش لەو ژیاوه. هەر دوو پێغەمبەرەكه له هەموو شتێكدا له یەكتەری ئەچن, هەردووكیان له شارێكی سەر ڕێگای كاروان ژیاون, له دەوروبەری بیابانو عەرەبستانی سعودیو سوریا. بۆ یەكێكیان شاری مەككه له حیجازداو بۆ ئەوەیتریان شاری ئورخانه خۆی یەك بوو. هەردووكیان وەحی پێغەمبەرایەتیان بۆ هاتووەته خوارەوەو له ئەنیمیزمێكی(Animisim) بازرگانییەوه دەچنه سەر مونۆتیزمێكی زۆر گرانو ئاڵۆزو شاره بتپەرستەكه بەجێ ئەهێڵن. بەم بەجێهێشتنه تێگەیشتنیان له بارەی جیهانەوەو خوڕەو شتو كەسایەتیان به تەواوی ئەپارێزرێت. بەرانبەر به سەرسوڕ هێنەرترین بەلگەنامه ڕاوه ستاوین بۆ سەلماندنی ئەو شتەی كه به "گوێزانەوه له كات دا" ناو ئەبرێت.

گویزانەوه له بەردەماومیەتی كاتدا

بریتییه له ڕاستییەكی حاشا هەڵنەگر كه گوایه خەڵكی چەرخێك هەمیشه هاو سەردەمو هاوچەرخ ناژین. بۆ نموونه دانیشتوانی "نیوگیونیا" تا سەردەمێكی نزیكیش له بارودۆخێكی وادا ئەژیان كه له بارو دۆخی چەرخەكانی پێشووتری ئێمه ئەچوو. گەرچی له سەدەی

بیستەمدا ئەژین بەڵام هیچ هاوسەردەمێتیو هاوچەرخێتییەکی ئەورو پییەکی ڕۆژئاواو ژاپونیەکیان تێدانییە. یا خود بە شێوازێکیتر ئەتوانین بڵێین کە ئەوان هاو چەرخی ئەوانەن کە ئەشکەوتەکانی (لاسکۆ)یان پڕ کردووەتەوە بە وێنەیدا تاشراو, بە هەمان شێوە دەتوانین دووپاتی ئەوە بکەینەوە کە لە سەدەی حەوتەمدا دانیشتووانی حیجازو بەدەویەکان لە بیابانی عەرەبیدا هاوسەردەمو هاوچەرخی بێزەنتیەکانی(ئەنتیلۆکیا), ئەلکسەندەریاو قوستەنتینە نەبوون, بەڵکو هاوچەرخی کۆچ کە رو بەدەوییەکانی چەرخی ئیبراهیم بوون. بەڕیزبەندییەکی کاتی, لە واقع دا دینی ئیسلام دوای هەر دوو دینە مۆنۆتیستە کە(Monotiest) (مەبەست دینی مەسیحیو یەهودییە) هاتووە, بەڵام لە لایەنە دەرونییەکە دا لە ڕەوتێکی باشدا ماوەتەوە.
تێگەیشتنمان بۆ (گوێزانەوە لە کاتدا) ڕێگامان پێ نادات لەو ڕاستییە بگەین, هەرچەندە کە دینی ئیسلام لە پلانە مێژووییەکەیدا لە دوای دینی مەسیحیو یەهودیشەوە هاتبێت, بەڵام لە لایەنە ڕۆحییەکەیداو لە لایەنە ڕۆشنبیرییەکەیدا دینی ئیسلام دینێکی زۆر سەرەتاییو تازە پێگەیشتووە. هەر لەم پلانەدا بۆمان دەردەکەوێت کە دینی ئیسلام دوایین دین نییە, بەڵکو بە واتایەکی زۆر ڕوونتر, یەکەم دینە.

پاش ڕەوتە ڕۆشنبیرییەکەیو پاش پریمیتیڤیسم(Primitivisim)کەی ئیسلام زۆر زیاتر بە هێز ئەبێت بە هۆی سەهوڵ بەندانییەکەی لاهوتی ئیسلامەوە کە لاهوتی ئیسلامیش زۆر بە هێواشیو بە کزی خۆی ئەداتە دەست گۆڕانو گەشە کردن. گەر ئیبراهیم چەندها حەزرەتی(یان پێغەمبەری) جولەکەی بە

دوا داهاتبێت, ئەوا محمد بە دوا ووشەیدا بەزیوی خوا دائەنرێت. لە قورئانیشدا هەموو ئەم شتانە ووتراوە. کە واتە ئیسلام دینێکە کە لە "کاتەکەی"دا گوێزراوەتەوە. بەپێی ئەو بیرو بۆچوونەی کە دەرونزانی سەردەم ئەو دیاردەیەی پێ ئەبەخشێت. پاش ڕەوتەکەی ئیسلام, کە زۆر کات تیایدا بەردەوامە, هوکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەرکاییزمەکەی(Archaisim) ئیسلامو بە هێز بوونی دیاریدەی نائامادەیی بۆ گۆڕانو گەشە کردن, هەر وەك لە بەشە مێژوویی‌یەکەی ئەم پەرتووکەدا ڕوونی دەکەینەوە.

لە کۆتایی جادەکانی شارەکەدا, بە دیوارە نزمو سپی‌یەکانی‌یەوە, لە پڕێکدا مزگەوتێکی ڕووناکو بەتاڵو پاك خاوێن بە رزئەبیتەوە, کە منارەکانی بە رەو هێزە دەست پێ ڕا نەگەیشتووە بێ کۆتایی‌یەکەی خوا خۆی ئاڕاستە دەکات, ئەویش باوەڕە ڕووناکەکەی محمدو ئیبراهیم دیاری دەکات کە بە بێ ئاراستە بە هەموولایەکدا دەڕۆن.

جیهانە زیندووە ڕەنگاو ڕەنگەکەی بازاڕ واز لە کارگەرو فەرمانبەر ئەهێنن بۆ ئەوەی ئەوان ببن بە بەدەوی, بۆ ئەوەی هەڵگری دینو بیرو باوەڕەکە بن.

دینەکانی‌تر کەم یان زۆر بازنەیین, بەڵام ئەوە تەنها دینی ئیسلامە کە بە دینێکی شاقورڵی دیاری کراوە. بارە دەرونی‌یەکەی مرۆڤ لە سێ باری جیاوازدا خۆی دەر ئەخات, کە دین کاریگەرێتی خۆی تێدا ئەنوێنێ:

1. <u>ئاشتی‌یەکی ناوخۆیی</u>:ـ کاتێك مرۆڤ ئەچێتە ناو دەرونی خۆیەوەو داگیری ئەکات, لە بناغەی ژیریو ژیری ناو خۆیدا

"خوا"یەکی ناوخۆیی هەیە, هەروەکو حەزرەتی ئەڤگوستین ئەفەرموێت: (خوا نزیکترە لە من وەك لە خودی بوونی خۆم) بودیزمو دینە هیندی‌یەکان بەر لە هەمووشتێك دینێکی ئاسایشی ناو خۆن. ئەوان بەرپرسیارێتی ئەو مەترسی‌یە ئەخەنە سەر شانی خۆیان کاتێك مرۆڤ بە شێوەیەکی نائاسایی لە گەڵ جیهانی دەرەوەدا ئەپچرێت.

2. دەوروبەر: - مرۆڤ دەور دراوە بە خەڵکی‌تر, برایەتیش ووشەیەکی پیرۆزە. دادپەروەری گەورە(ئێڤەنگێلێس) لە ڕۆژی حەشردا ئەفەرمووێت: (ئەوەی ڕەتان کردووەتەوە بۆ بچوکترین براتان وەکو ئەوە وایە کە بۆ منتان ڕەت کردبێتەوە). بیری برایەتی لە سوشیالیزمو ئینترناسیۆلیزم هەمان مەبەستو ئاراستە بەکار ئەهێنێت.

3. سەرەتای جیهانەکەی‌تر : لە سەرو مرۆڤەوە یەزدانیكو جیهانیکی‌تر هەیە. دینی یەهودی بێ گومان ئەم یەزدانەی پایە بەرزو پیرۆز کردووە. زانا دینی‌یە مەسیحی‌یەکانی هیلینیزم(Helienism) بیرێکی عەبقەریانەیان هەبووە بۆ لێکولێنەوە لە بارەی بەم سێ تەوەرەوە بۆئەوەی یەزدانی تێدا بدۆزنەوەو ئاشکرای بکەن. ئەم ئاشکرا کردنەش ئاشکرا کردنە بێ پایانەکەی دینە بۆ سێ کوچکە پیرۆزەکە.

بە بیرو بۆ چوونەکانی زاناکانی کەنیسە خوا لە یەك ساتدا لە ناو ئیمە دایە لە دەوروبەرماندایەو لە سەرو مانەوەیە, ئاشتی‌یەکی ناوەوە, برایەتی, جیهانەکەی‌تر. لە ناو ئیمە دایە وەکو ڕوحێك, لە

دەوروبورماندایە وەکو برایەك (ڕۆحی یەزدان, یان روح الله)کە بووە بە برای خەڵکی, وە لە سەروی ئیمەوەیە وەکو خوایەك: (بە ناوی خوا, کڕو, ڕۆحی پێرۆز) ئەمەش هادەتی مەسیحیەتە.

لاهوتی ئیسلامی ئەو ئازایەتیەی نیە. قورئان هەموو کەسێك ئەنێرێتە دۆزەخ, هەر ئەوەندەی بوێرین جگە لە یەزدانی تاكو تەرا, باسی یەزدانێکیتر بکەیت. لە بەر ئەوە سێ کوچکەکەی دینی مەسیح وەك سێ لایەنێکی وا قبوڵ ئەکرێت کە گوایە "ڕۆحە پێروزەکە" هاوبەشێتی خوا دەکات.

ئیسلام لە سەرو مرۆڤەوەیە, وە ئیسلام دینێکە کە باوەڕی بە جیهانەکەیتر هەیە, بەڵام بە پلەیەکی زۆر فراوانتر لە دینی جولەکە. یەزدانیش پایەبەرزکەیە. ئەم (جیهان)ە یەزدانیە هەمو گەیەنەرێك ڕەت دەکاتەوە. محمدیش بازنەیەکی پەیوەند نیە وەکو مەسیح, بەڵکو قسەکەرو شمشێری خوایە. پەرستنیکی هەر شتێکی پیرۆز, نابێت لە گۆڕێ دابێت, گەر چی لە ئەفریقا پاراستی مارابو[1] (Maraby) شتێکی پیرۆز بوو.

خوای ئیسلام بەرزترین تاکە دەسەڵاتدارە کەوا پێویستە سەری بۆ دانەوێنرێت, وە لە زمانی عەرەبیدا ئیسلام واتە سەردانەوان, یا خود تەسلیم بوون. ئەوانەشی دینی ئیسلام ڕەت دەکەنەوە بە "هەڵگەڕاوە" ناو ئەبرێن. ئەو دەسەڵاتدارە لە هەمان کاتدا زۆر زۆر لە مرۆڤی بڕوا دارەوە نزیکەو لای زۆر کەس هەر (الأناـ العليا)کەی فرۆیدە. سێگمۆند فرۆید قورئانی خوێندووەتەوەو چەند شتێکی سەرەکی لە بارەی مەسیحیەتەوە ناسیووە.

1- مارابو: پیاوە سپی‌یەکە کە چەند تایبەتمەندی‌یەکی نائاسایی هەیە

فرۆید هێزی یەزدانی دا ئەگرێتە خوارەوە فەنکەشەنە وە ستێنراوەکەی دەسەڵاتی خەسێنراوی خوا. موسڵمانە تەقلیدیەکان فرۆید ناخوێننەوە, ئەگینا تێگەیشتنیان لە بارەی خواوە زۆر نزیکە لە تێگەیشتنەکەی فرۆید لە بارەی هەمان شتەوە. ئەو وێنەیەی لە بارەی خواوە کە دەڵێن: وەك باوکێك وایە کە منالەکانی خۆی خۆش ئەوێت. ئەمەش بە بیرو ڕای موسڵمانەکان ڕێز نەگرتنە لە یەزدان. بەم شێوەیە دەبینن کە ئیسلام هەرگیز ئازایەتیو غیرەتی دینی یەهودی نەبووە کە تا ڕەدایەکیش شاقورلێیە. بەڵام دینی یەهود بەوە ڕۆشنو پرشنگدارە کە وێنەی یەزدان دەکات وەك خۆشەویستێکی مرۆڤایەتی کە خۆی دروستی کردووە. لە دێڕە جوانەکانی حەزرەتی عیسادا ئەم ووشانە دەخۆیینینەوە:

- بۆ چی خوا تۆ بانگ ناکات وەکو ژنێك
- ڕۆحێکی غەمبارو بە جێ هێڵراو, هەروەکو ژنێك لە گەنجیدا کە فڕێ درابوو.
- خوای تو ووتی.
- بۆ ماوەیەکی کورتت تۆم بە جێ هێشت.
- بەڵام بە سۆزێکی گەورەوە ئەتبەمەوە.
- لە کلپەی ڕقدا تۆم شاردەوە لە دەم و چاوی خۆمدا بۆ ماوەیەکی کورت, بەڵام بە سۆزێکی بەزەیی ئامیزی هەمیشەییەوە ڕەحمت پێ دەکەم, یەزدان: ڕزگارکەری تۆ ئەمەی فەرموو.

بەڵام لە دینی ئیسلامدا خوا خۆی ناخاتە دەربڕینی هەستو سۆزی خوشەویستیـیەك كە شایستە نەبێت, كە ئەمەش خۆی بە پێچەوانەی دینی مەسیحیەتەوەیە.

"ئیسلام دینی دان بە خۆداگرتن" ئەمە ناونیشانی چاوپێكەوتنەكەی "ئەندرێ میكلۆ"ە لە گۆڤاری "فیگارۆ-مەدام" كە لە 1991/4/13 دا ئەنجامی داوە. ئەندرێ میكێل كە پرۆفیسۆرە لە زانكۆی فەڕنسادا لێكۆڵینەوەی لەم بواردا هەیەو بەم زوانە پەرتووكەكەی(ئسلامو شارستانیەتەكەی) بڵاو كراوەتەوە.

ئیسلامو هاوچەرخیەتی

پەیوەندیە دوولایەنەكەی نێوان ئیسلامو هاوچەرخێتی پڕە لە گیروگرفت. بەهاكانی جیهانی هاوچەرخ كە برێتین لە, گۆڕانكاری, ڕۆحی ڕەخنەگرانە, پەرستنی كەسایەتی خود personality cult كە دژایەتی بناغەكانی ئیسلام دەكەن, لە لای لاهوتە موسڵمانەكان وەكو كفرێك تەماشا دەكرێن, چونكە ئەوان لەو بڕوایەدان كە لە قورئانو سوننەتو شەریعەتدا هەمووشتێك ووتراوەو پێویست بە گۆڕانكاری هیچ شتێك ناكات.

لای زانا ئیسلامیـیەكان هیچ نرخێك بۆ ڕۆحی ڕەخنە دانانرێت. لە سەدەی ڕابردوودا "ڕێنان[1]" ئەوەی سەلماندووەكە (ئاینی ئیسلام لە

گەڵ زانستی ڕۆحیدا لە ناكۆكی دایە). لە بارەی كەسایەتی سەربەخۆ, ئەوا دەبێت لە ناو ئاوازە پەستێنراوەكەی (ألأمە)دا بتوێتەوە. هەندێك لە ڕۆشنبیرە موسڵمانەكان حسابێك بۆ ئەم گیروگرفتانە دەكەن. بۆ نموونە مامۆستای زانكوی تونس(هشام حاتت) نووسیوویەتی: "جیهانی ئیسلام هەرگیز ناتوانێت كە خۆی ڕێك بهێنێتەوە لەگەڵ بەرهەمە تەكنەلۆجیەكانی ڕۆژئاوادا. هەر بەو شێوەیەی كە ناتوانێت خۆی بگونجێنێت لە گەڵ زانستدا بە هەمان شێوەش لە بەكار هێنانی بەرهەمەكانیشدا بێ توانایە".

1- ڕێنان ئیترنێت: (1832-1892) فەیلەسوفێكی فەرەنسی بەناو بانگە كە **لە فەلسەفەی ئیسلام سەدەكانی ناوەراستی كۆڵیوەتەوەو زانیاری‌یەكی باشیشی هەبووە لە بارەی ئاینی مەسیحیەوە**

دیاریکردن‌و شی‌کردنەوەی نەخۆشی‌یە کە تۆزێك ڕەق‌و تاڵە, تا کە هیوا کە دەمێنێتەوە ئەوە کە لە داهاتوودا ووشەکانی ئەو بە درۆ بخرێتەوە.
لەم چەند ساڵانەی دوایی‌دا مەیل بەرەو هاوچەرخێتی جووڵانەوەیەکی مۆدێرنی هێنایە گۆڕێ لە نێوان موسڵمانەکاندا کە لەوانەیە دووبارە دەربکەوێتەوە, بەڵام ئەمڕۆ زۆر کارێگەر نین. ئیتر موسڵمانەکان نایانەوێت لە جیهانی ڕۆژئاوا بچن, هەر وەك جایت دەڵێن: "ئەوان تێگەیشتن جیهانی هاوچەرخ ڕۆحی خۆی وون کردووە. بەم شێوەیە موسڵمانەکان, هەر وەك پارتە سەوزەکان, دەگەنە ئەوئەنجامەی کە پێویستە خودی مۆدێرنیزم لە غاو بکرێت". هەروەها جایت دەڵێت: "هاو چەرخێتی دیاریدەیەکی ژەهراویە". ئەم بۆ چوونە دەتوانێت ڕازیمان بکات, بەڵام بە داننان بەو ڕاستی‌یەی کە مۆدێرنیزم دیاریدەیەکە هەرگیز ناتوانرێت ڕەت بکرێتەوە. بێگومان لێرەدا ئیتر پەیوەندی دوولایەنەی نێوان ئیسلام‌و هاوچەرخێتی تێك دەئاڵۆزێت.

ئەو ئایینانەی کە بەر پەرچی قبوڵ کردنی واقعیەتی چەرخەکەی خۆیان دەکەن, موجازفەی لەناوبردنی خۆیان دەکەن, هەر وەك ئەو وێنەگەچی‌یانەی کە لە کاتی لێدانی میترۆی شاری ڕۆمادا دۆزرانەوە بە هۆی هاتنە ژوورەوەی هەوای شێدارەوە. ئەو ئاینانە یان ئەوەتا دەبێت دەست بکەن بە دژایەتی‌یەکی توندو تیژ لە گەڵ جیهانی هاوچەرخ دا و بکەونەوە ژێردەسەڵاتی فەنەتیزم‌و تەواو کارێکی Infegrismیەوە, یا خود ئەوە کە پێناسەی تەواوەتی پلەو ئاستی پەیوەندی نێوان ئیسلام‌و ڕۆژئاوا بکرێت, هەر وەك ئەو پەیوەندیەی کە ئێستا هەیە...وە لە گەڵ دووربینی‌یەکدا بۆ دوا ئەنجامەکان, ئیسلام

بەم ڕێگەیە دەبێت بدۆڕێت بە جیهانی پیشەشازی. لە بەر ئەوەی کە هەتا ئێستا هەرگیز جیاوازی نێوان توانا ئابوری‌و جەنگی‌یەکانیان بەراورد ناکرێت, جەنگەکەی کەنداو لە ساڵی 1991دا ئەم ڕاستی‌یەی بە شێوەیەکی تراژیدیا دەرخست. جگە لەوە, مەگەر جیهانی هاوچەرخ خۆی لە خۆی‌دا بڕوخێت بە هۆی نەبوونی بەهاکانەوە(But this is an othatory) بەڵام ئەمەش باسێکی ترە.

بۆ دینه كه

لاهوتی ئیسلامی له پاش سەدەكانی هیجرەوە زۆر پرشنگ داربوو, نموونەی ئەم ڕاستییەش فەلسەفەكەی (ئەبو سینا)یە, بەلاّم بەهاتنی ڕێنیسانس كه له گەلّ خۆی دا بیری هاوچەرخێتی هێنایه كایەوە بۆ ئەوروپا, لاهوتییەكانی ئیسلام نەیانتوانی داخوازییه دڕندانەكانی خۆیان له گەلّ دەسكەوته زانستییه هاوچەرخەكاندا بگونجێنن, كه ئەمەش به پێچەوانەی مەسیحیەتی مرۆڤـ پەروەرەوەیه.
تا ئەمرۆێش زۆر زەحمەتو گرانەكه نووسراوه پیرۆزەكانی ئیسلام به چاوی شیكردنەوەیەكی ڕەخنەگرانەوە بخۆێنن, بەلاّم مەسیحییەكان توانیان كه مكانیزمێك به كار بهێنن بۆ ڕەخنه گرتن له نووسراوه پیرۆزەكان مەسیحییەكان هەست بەوە ناكەن كه ئاینەكەیان دەخەنه ژێر تاقی كردنەوە, كاتێك ئەوە ئاشكرا دەكەن كه شیعرێك, یا خود ووتەیەك كه له پێش دا به ووتەی عیسا دانراوە هی ئەو نییه, بەلكو له ڕاستیدا ووتەی یەكێك له لایەنگرانی عیسایه كه له پاش ئەو هاتووە هەر وەها به لێكولّینەوەو خوێندنەوەی (بناغەی دروست بوون), جولەكەكان ئەوەیان قبولّ كرد كه دنیا له شەش ڕۆژدا دروست نەبووە, بەلّكو ئەم تیڕوانینه تەنها وەرگێرانێكی هونەرییه.

موسلّمانەكان تا ئەمرۆ جورئەتی ئەوەیان نییه كه به شێوەیەكی واقعیو ڕەخنەگرانه قورئان بخوێننەوە, ئەوە باسی پێغەمبەر هەر نەكەین. له زانكۆ ئیسلامییه هاوچەرخەكاندا (له وانەش زانكۆی بەناوبانگی قاهیره ـ الازهر), لەوێ گفتوگۆ له سەر ئەوە دەكەن كەپۆله

پەری چییە؟ و لە سەر ئافرەت ئەدوێن, ئەمە لە کاتێکدا ئەم مشتو مڕو گفتوگۆیە دەکەن کە لە بەردەم مرۆڤایەتیدا هەموو ڕۆژێك ئاڵۆزترین گیروگرفتی ژیانو مردن لە سەر گۆی زەوی دروست دەبێت. لە مەش خراپتر, ئەم ترسە لە خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەو زاڵ بوونی بەسەر ژیانە ناوخۆییەکەدا بووەتە هۆی ئەوە کە تەسەوفی ئیسلامییەك بخات هەر چۆنێك بێت ئیسلام سۆفیگەرێتی دەناسێتو لە ناو ئیسلامدا جووڵانەوەیەکی بە هێزی سۆفیگەری تێدایە. سۆفیگەرێتی لە سەدەی حەوتەمدا سەری هەلدا, کە تەنها بایەخ ئەدات بە ژیانە ناوخۆییەکە, وە لە سەدەی نۆهەمدا لەلایەن "حەجاج"و لە سەدەی یازدەدا لە لایەن"غەزالی"یەوە پەرەی پێدرا, بەڵام ئەم گەشە پێدانە دواتر تووشی لاوازی بوو. لە ڕاستیدا هەر چی ڕێبازە دینییەکان هەیە هەموویان لە سۆفیگەری دەترسن, کە چی لە گەڵ ئەو ڕاستییەشدا سۆفیەکانی "ڕێین"و "کاستیل", یا خود سۆفیەکی وەك "ئێکهارت[1]"و تێرێزا[2]" بوونی خۆیان سەلماندوو خۆیان لە ناو ئاینی مەسیحیدا سەپاند.

1- ئیکهارت: سۆفیەکی نەمساوی سەدەکانی ناوەراستە

2- تێرێزا: ئافرەتێکی سۆفی ئیسپانی سەدەی شانزە هەمە

لە ئاینی جولەکەشدا سۆفیەکانی "قەبالیە"کان (Caballis) خۆیان سەپاند, ئیتر باسی هیندۆسەکان ناکەین کە بەڕێزگرتنێکی زۆر لێیان ڕابەرایەتی دینەکە دەکەن, بەڵام لە ئیسلامدا نە "میسینیۆن" "ڕۆنی گێنون"و "هودگیفیچ" بڕوایان وایەکە ئەبێت مرۆڤـ چاوی خۆی بەرانبەر بەو ئاواتە بنوقێنێت کە ڕۆژێك لە ڕۆژان بتوانێت ئاینێکی ڕۆژهەڵاتی بدۆزێتەوە کە تێیدا سۆفیەتی پەیڕەو نەکرابێت. لە ڕاستی دا ئەم کۆمەڵە سۆفیە ڕۆژهەڵاتناسانە ئیسلامیان وەك ئەو کۆمەڵە دینیانە دێتە پێش چاو کە لە ڕۆژئاوادا چالاکیان هەیە, کە ئەمانیش ئەشکەنجەکێشی دەستی ئیسلام بوون. لێرەدایە کە ئەتوانین نیشانەی توانایی گۆڕانکاری ئەوروپی دەست نیشان بکەین لە ژێر کاریگەری هیندو جولانەوە نهێنیەیە بەر تەسکەکەی ئەوروپادا.

لە ئەنجامدا دەکرێت ئەو ڕاستیەیە ئاشکرا بکرێت کە ئیسلام ڕووی لە پاش ڕۆژ نەکردووەو ئاینێکی "بێ پاشەڕۆژ"ە. لای محمد وەحی خودایی ئەو وەحیەیەکە بەبێ "ڕۆحە پیرۆز"ەکەیە, واتە "روح الله". هەر وەك لەمەو پێش ڕوونمان کردەوە, دینی ئیسلام دینێکی ئیشکاتولجیە(Eschatology), واتە بڕوای بەو جیهانەیتر هەیە کە ناتوانرێت لە دەست ڕۆژی حەشر ڕابکرێت. لە ئیسلامدا مێسیانیزمێکی(Messianism), موسڵمانانە هەیە کە شێوازی "مەهدی" وەرگرتوە. لای موسڵمانەکان "مەهدی" نێردراوی خودایە کە لە کۆتایی هاتنی دنیادا پێویستە بێت بۆ ئەوەی کە تاجی شانامەی "ئیسلامی ڕاستەقینە" بخاتە سەر تەختی پاشایەتی. لە سەدەی نۆزدەهەمدا هەمان تیڕوانین لە بارەی یەکێك لە سەرۆکە

سوودانی‌یەکانەوە کە دژ بە دەسەڵاتی بریتانیا بوو لە کایەدا بوو, کە ئەم سەرۆکە لە لایەن سوپای بریتانیاوە لە ساڵی 1898دا لە خورتوم کوژرا. بەڵام لای موسڵمانە شیعەکان ئەو خەیاڵو خرافەیە بڵاوبووەتەوە کە گوایە وا پێویستە کە بە شێوەی "ئیمامە نهێنی"یەکە لە دوارۆژی جیهاندا دەربکەوێتەوە. بەڵام بە لابردنی ئەم لە ڕێگا لادانە, دینی ئیسلام وا دەر ئەکەوێت کە دینێکی محافزە کارە. هەتا ئیستا هەموو شتێك ووتراوە. ئەوەی کە ماوەتەوە خۆمانی لە گەڵ دا بگونجێنینو دووبارەی بکەینەوە, ئەوەیە کە بۆ هەموو ئایینو ئایدولوژیەك بە ڕادەیەکی دیاریکراو میسینزمMissianism پێویستە بۆ ئەوەی کە لایەنگرانی دینەکە, یان ئایدۆلۆجیەکە نەبن بە کۆیلەی کۆنفۆرمیزم Conformism کە ڕابردوو بە نەمری بهێڵنەوە. موسڵمانەکان بەو تێروانینەیان کە پشتی لە ئایندەیە ئاواتی گەرانەوەی خەلیفەکانیان بۆ سەر کورسی حوکمڕانیو شوێنە پیرۆزەکانیان.هەیە

ماڤەكـــــانـــــــی مرۆڤـــــــــ

هەر لە بەر ئەوە كە مافەكانی مرۆڤـ دەسكەوتی چەرخی سەرهەڵدانی ئەورووپایە, جێگای سەرسوڕمان نیە كە ئیسلام هیچ بایەخێكیان پێ نادات. گەر بێتو ڕۆشنبیرە موسڵمانەكان ئاراستەیەكی شێوازە ئەورووپییەكە بدەن بە مافی مرۆڤـ, ئەوا دەكەونە دژایەتییەوە لە گەڵ هەموو یاسا گشتییەكانی خۆیاندا. پرۆفیسۆر "محمد ئەرە گۆن"لە زانكۆی سۆر بۆن هەمان بۆ چوونی هەیە كە لە یەكێك لەو وتارەكانی دا لە گۆڤاری "مۆند"دا بلاوی كردووەتەوە. نزیكەی پەنجا ساڵ ئازادییە "بورژوازییەكان" بە ناوی ئازادی "سوشیالیستی"یەوە باس دەكرێت. ئەمرۆ لە ڕۆژهەڵاتدا دان بەوەدا دەنێن كە ئەم بنچینەی ئازادییانە شێوازێكی گشتییان هەیە, بەڵام لە باشووردا "مافە ئیسلامییەكان" جێگای "مافەكانی مرۆڤـ"ی گرتووەتەوەو بەرانبەر بە ووشەی "مرۆڤایەتی" ووشەی "الامە" دائەنێن!.

دەربڕینێیكی گشتی بۆ مافەكانی مرۆڤـ هەیە, كە كۆپی دەربڕینە پیرۆزەكەی مافی مرۆڤە لە شۆڕشی فەرەنسیدا, كە لە لایەن دەوڵەتە ئیسلامییەكانەوە لە ڕێگای نەتەوە یەكگرتووەكانەوە دانی پێدانراوە, بەڵام كە بە شێوەیەكی ووردتر سەرنجی ئەدەینێ, ئەبینن ئەم ڕستەیە كە دەڵێت: (پێویستە خەڵك تەنها بەپێی یاساكان دادگایی بكرێت) لە شێوازە عەرەبییەكەیدا بەم شێوەیە وەرگێڕدراوە: (پێویستە خەڵك تەنها بەپێی شەریعەت دادگایی بكرێت). فلیمێكی زۆر سەیرە! بەڵام

ئایا شەریعەتی ئیسلام هیچ شتێكی هاوبەشی هەیە لە گەڵ ڕۆحی (یاساكان)ی مۆنتسكۆ[(1)] دا.

هەر موسڵمانێك كە لە دینەكەی هەڵبگەڕێتەوە, ئەگەر بە قسە بێت یا خود بە كردەوە, ئەوا پێویستە بانگ بكرێت بۆ ئەوەی لە ماوەی سێ ڕۆژدا تەوبە بكات. ئەگەر لەو ماوە دیاریكراوەدا تەوبە نەكات, ئەوا وەك هەڵگەڕاوەیەك لە دین حوكمی مردنی بە سەردا دەدرێتو هەرچی موڵكیشی هەیە دەستی بە سەر دا دەگیرێت ـ خاڵی 4306.

با ئاگاداری ئەو كەسە ڕۆژئاوایانە(بۆ نموونە ڕۆژیەیە گارودی) بكەین كە فریو دراونو بوونەتە ئیسلام, كە گەڕانەوە لەم سەفەرەدا بە مردن كۆتایی پێ دێت.

هەر موسڵمانێك كە واز لە نوێژ كردن بهێنێت, بانگ دەكرێت بۆ ئەوەی لە ماوەی سێ ڕۆژدا دەست بكاتەوە بە نوێژ كردن, ئەگەر فەرمانی نوێژ كردن بەجێ نەهێنێت, ئەوا حوكمی مردنی بە سەردا دەدرێت. خاڵ 306

هەر موسڵمانێكی باڵغ بوو, نێر بێت یا خود مێ بێت, ئەگەر سێكسی ناشەرعی بكات, بە شێوەیەكی ئاشكراو بە بەرچاوی خەڵكەوە سزا دەدرێت... ئەگەر ژنی نەهێنا بوو, ئەوا سزا ئەدرێت بە لێدانی سەد قامچیو یەك ساڵ زیندان.

1- مونتیکۆ شارڵ: (1689-1755) یەکیك لە فەیلەسوفەکانی سەردەمی ڕۆشنگەریو نووسراوەکانی کارێکی گەورەیان کردە سەر شۆڕشی بورژوازی گەورەی فەڕەنسا

ئەوانەشی کە زەواجیان کردووە, یا خود ئافرەتە تەلاق دراوەکان سزای مردنیان بە سەردا دەسەپێنرێت, کە شێوەی کوشتنەکەیان بە ئاشکرا لە ناو خەلکدا بەردەباران دەکرێت. بۆ ئافرەتی سك پڕێش, کوشتنەکە بە بەرد یان بە قامچی دوادەخرێت بۆ کاتی پاش منداڵ بوون .خالێ 308.

ووتمان کە مەسەلەکەی مەسیح لە گەڵ ئەو ئافرەتەی کە ڕای بواردبوو تا ئێستاش شوێن‌و کارگەرێتی خۆی وون نەکردووە.

لە پاش ئەم هەموو شتە باش نە ئەورووپی‌یە پێدوفیلەکان (Paedophilia) یا خود (منالبازەکان), بەردەوامن لە چونیان بۆ مەراکیش. بە پێی شەریعەت گەر دوو گەنج پێکەوە کارێکی سێکسی بکەن(بە هۆی عادە سرپەوە), ئەوا سزای مردنیان بە سەردا دەدرێت, بەلام نازانم هۆمۆ سێکسوالەکان بەرانبەر ئەم خالە ناڕەزایەتی دەردەبڕن!. هەر گەنجێکی موسڵمان گەر بە ئارزووی خۆی (ئەلکول) بخواتەوەو سەرخۆش ببێت, ئەوا لە کاتی هوشیار بوونەوەی دا بە لێدانی چل قامچی سزا دەدرێت(خالی 341). لە سەر ئەم کۆپلەیە وا پێویست بوو کە پشتی هەندێك لە بەرێوەبەرانی سعودیە بە قامچی شین هەلبگەرایەو خوێنی لێ بتکایە.

یا خود هەر کەسێك بە هۆی فریودانەوە دەست بە سەر شتی کەسێکی‌تر دا بگرێت, ئەوا دزیەکی کردووەو سزاکەی بڕینی دەستی ڕاستی‌یەتی, گەر یەکەم جاری بێت کە دزی بکات. وە ئەگەر گوناهبارەکە ئەم کارەی دووبارە کردەوەو بەردەوام بێت لە دزی کردن ئەوا دەستی چەپی دەبڕن... وەگەر جاری سێ‌هەم دزی بکات, ئەوا قاچی ڕاستی دەبرن(خالی 351). ئا بەم جورە دەبینین مرۆڤــ بە گوێرەی حوکمەکانی شەریعەت دەکرێت بە قەدە دارێك. ئەمەیە شەریعەت, ئەوا با هەر باسی

شایەتیییەکان هەر نەکەین, چونکە پێویست بە هیچ ڕونکردنەوەیەك ناکات. یاسا رەسمییەکانی سعودی, مۆریتانی, پاکستان, سودانو ئێران بەو شێوەیەیە کە باسمان کرد, ئەمە لە حاڵێکدایە کە موسڵمانە تەقلیدییەکانی ووڵاتە ئیسلامیەکان بە چنگو ددان دەجەنگن لە پێناوی ئەوەدا کە هەمان یاسا لە ووڵاتەکانیان دا بچەسپێنن. ماڤەکانی مرۆڤـ لە لایەن داخوازیەکانی خوایەکی دڵرەقەوە لە شەریعەتدا پێشێل کراوە. لە گەڵ دەولەتە ئیسلاملامیەکاندا ناتوانرێت ڕیکەوتننامەی هلسنکی بخرێتە کار بەو شێوەیەی کە لە گەل شورەوی دا کرا.

بڕوام بەوە هەیە کە جیهان مانایەکی بەرزو تایبەتی هەیەو هەست بە هیچ ئارەزویەك ناکا بۆ وەستانەوە بەرانبەر بە پیرۆزیو گەورەیی یەزدان, بەڵام نەمتوانی لە بەرانبەر پێشێلکاریەی کە بەرانبەر ماڤەکانی مرۆڤـ دەکرێت بە تاوانی هەلگەرانەوە لە ئاینی ئیسلامو سزای مەرگ بە سەریاندا دەدرێت بێ دەنگ بمێنم.

سلمان ڕوشدی نەیتوانی ئەوە ئاشکرا بکات کە ئاتیستە , ئەویش لە بەر ئەوەی کە لە بنچینە ئیسلامەو لە ژێر دەسەلاتی شەریعەت دایە. بە ڕاستی پەرتووکی(ئایەتە شەیتانیەکان) کتێبیکی ئەنتی ئیسلامی نیە, بەڵکو ئەو تەنها بە ڕەقی لە بارەی سوکێتی ژنەکانی(ئەمینی ڕاستگۆ)وە دەدوێت.بەڵام سلمان ڕوشدی دەبوایە بیزانیبا کە ناتوانرێت یاری بەوجۆرە شتانە بکرێت.

بە پێی بۆ چوونی ئەورووپییەکان, ئەو فتوایەی کە "ئیمام خومەینی" لە دژی سلمان ڕوشدی دەری کردووە, کە تێیدا سزای مەرگ بە سەر ئەودا دراوە فتوایەکی ناحەقە. ئەو سزایەش لە لایەن شەریعەتەوە پاکانەی بۆ کراوە.

له قورئان دا ئایەتی وا ئەبینین كه بنكەیەكی یاسایی ئەداته دەست "ئەهلی كیتاب" كه بریتین له مەسیحیو جولەكه, بەڵام مەسیحەكانو جولەكەكان له پلەیەكی نزمتر دا دانراون له چاو موسڵمانەكانه ڕاستەقینەكان. هەر ئەوانن كه خراونەته ژێر باجێكی زۆرەوەو له هەمو لایەكەوه له باسو كێشەكانی كۆمەڵ دوور خراونەتەوه. له دادگا دا شایەتی ئەوان به نیو شایەت حساب دەكرێت به بەراورد له گەڵ شایەتێكی موسڵمانی پیاودا!. له بارەی بتپەرستەكانیشەوه له شەریعەتی ئیسلامی دا هیچ شوێنێكی دەستوریان بۆ دیاری نەكراوه, تەنها له ناوبردنیان نەبێ.

هەموو دینەكان سەردەمێك ناعدالەتیان به خۆیانەوه بینیووەو سەردەمێكیش زڵمو زۆریشیان تێپەر كردووه. بەڵام ئەمرۆ زۆربەی زۆریان, تەنانەت كەنیسەی كاتۆلیكیش پاش كۆبوونەوەی "ڤاتیكانی دووهەم", به گشتی وازیان له خراپەكاریو زوڵم هێناوه, تەنها ئیسلام نەبێت.

زۆربەی وولاتانی ئیسلامی به پێی شەریعەت كار ناكەن, جگه لەوەش زۆر موسڵمان هەن كه به گەرمو گوڕی دوای دینەكەیان نەكەوتوون, بەڵام كوانێ ئەو زاناو یاساناسو ڕۆشنبیرەی كووا بتوانێت دان بەو ڕاستییه دا بنێت كه شەریعەت له بارو دۆخێكی بەربەری زۆر جیاواز دا هاتووەته كایەوه كه ئیستاكه ئەو بارو دووخه به سەر چووه. یا خود ئایا ئەتوانێت دووپاتی ئەوه بكاتەوه كه پێویسته سەر له نوێ قورئان ڕاڤه(تەفسیر) بكرێتەوەو یاساكانی ئیسلامی بەشێوەیەك بنیاد بنرێتەوه كه له گەڵ داخوازییەكانی جیهانی تازه دا بگونجێت؟ هەرچونێك بێت تەفسیرێكی نوێی قورئان له بواری لاهوتی دا شتێكه كه ئیمكانی هەیه.

بەڵام بێدەنگ بوونی یاسا ناسەکان ئەبێتە هۆی هاوڕاییان لە گەڵ پارێزگارترین فوندەمنتالیستەکان دا ئەگەر بەم شێوەیە لە گەڵ ناموسڵمانە دڵ پاکەکان دا ڕەفتار بکەین, ئەوا بۆ موسڵمانەکە گەر هەوڵ بدرێت واز لە دینەکەی خۆی بهێنی ژیانی دەخاتە گێژاوەوە, یا خود ئەوەی کە ئافرەتێکی موسڵمان بۆی هەبی شو بە ناموسڵمانێك بکات. هاوڕاییو بێدەنگی زاناکانی ئیسلامو فوندەمنتالیستەکان بەو مەبەستەیە کۆمەڵگا ئیسلامی‌یەکان وەك خۆیان بهێڵنەوە. ئەم ئامانجەش لە عەرەبستانی سعودی دا هەیە. هەموو باوڕدارەکانی دینە جیاوازەکان ئەتوانن سەر لە شوێنە پیرۆزە دینیەکانی‌تر بدەن, تەنها لە لە شوێنە پیرۆزە ئیسلامیەکاندا ڕێگایان پێ نادرێت. هەر گەشتێك دەتوانێت بە ئازادی سەردانی ڕۆمو ئورشەلیمو بینارسیو هاسا بدات, بەڵام گەر ناموسڵمانێك بێت ئەوا سەردانی مەککەی لێ قەدەغە دەکرێت. هیچ کەسێك نیە کە ناڕزایەتی لە بەرانبەر ئەم خالە دەربرێت کە پێشێل کردنێکی ئاشکرای دەستوری مافەکانی مرۆڤی نەتەوە یەکگرتووەکانە کە مافی هەموو کەسێك ئەدات بە سەربەستی بۆ هەر جێیەك کە پێی خۆش بێت سەفەر بکات. لەمەش خراپتر, یادکردنەوەی هەموو موناسەبەتێکی پیرۆزی ناموسڵمانی لە سعودیە دا قەدەغەیە!. لە حالێك دا ئەم وولاتە بەدەویە دەوڵەمەندە, بێگانەیەکی زۆر تیایدا کار دەکەن کە مەسیحین, بۆ ئەم خەلکە قەدەغەیە شوێنێکی تایبەتی بۆ بە جێهێنانی فەرمانە ئاینی‌یەکانی خۆیان دروست بکەن, کە چی هیچ کەسێك ناڕەزایەتی بەرانبەر بە شکاندنی دەستوری نەتەوە یەکگرتووەکان دەرنابرێت کە تیایدا ئازادی دەدات بە بەجێهێنانی‌خواپەرەستی‌و فەرمانە ئاینی‌یەکان.

لە کاتێکدا لە یەکێك لە کۆنفرانسەکانی ئیسلام-مەسیحی دا, کە بەم زووانە لە "سێیلۆن" گیرا, ئەو پرسیارە خرایە بەردەم نوێنەرانی سعودیە, کە چی ئەوان ئەو بەهانەیان هێنایەوە کە گوایە لە ڤەتیکاندا مزگەوت نی‌یە. پاکانەو بەهانەکەیان زۆر نابەجێیە, مەبەستیشمان لەوەیەکە ڤەتیکان وولاتێکی ڕەمزیی‌یەو ڕووبەرێکی زۆر بچووکی هەیە, کە هەرکەسێك بیەوێت بە سەر بەستی‌و بە بێ هیچ قەیدو بەندێك دەتوانێت سەردانی بکات. دەتوانین ئەوەش بڵێین کە ئەگەر لە نیو ئەو پاسەوانە سویسریانەی کە پاسەوانی لە ڤەتیکان دەکەن موسڵمانێك هەبوایە, ئەوا شوێنی دیاریکراوی خۆی ئەبووبۆ ئەوەی نوێژ بکات و فەرمانە دینی‌یەکانی خۆی بەجێبهێنێت.

دەبوایە چاوەڕوانی جەنگەکەکەی کەنداوو گەیشتنی هێزەکانی رۆژئاوامان بکردایە بۆ سعودیە, بۆئەوەی ببین بە بینەری شانۆگەریەکی نمایش نەکراو,بینیمان چۆن پیاوە پیرۆزە ئاییی‌یەکانی(کاتۆلیك وپرۆستانت) " قوربانی‌یە پیرۆز"ەکە لەوولاتی وەهابی‌یەکاندا بەجێ ئەهێنن. ئا بەم شێوەیە ئەوشتەی کە چەند سەدساڵ قبوڵ نەدەکرا, ئێستا بەهۆیکاریگەری زەرورەتەوە گسکی لێدرا. هەرچەندە بەهانەی هاتنە ژوورەوەی دیموکراتخوازەکان بۆ ناو خاکی سعودیە بەهۆی پەلامارو دڕندەیەتی عێراقەوە بوو, بەڵام ئەم وولاتە بە بێگانەترین وولات ئەمێنێتەوە لەبەرانبەر مافی مرۆڤ و دەستورەکانی‌نەتەوەیەکگرتووکاندا. بەناوی پاراستنی مەزارگای پێغەمبەرەوە, لێرە دیموکراتی پێشێل دەکرێت. ئەم ولاتە بەهۆی زۆر بوونی دۆلارە بەدەست هێنراوەکەیەوە لەدەرهێنانی نەوتدا, یارمەتی(ماددی) شەڕانگێزترین رێکخراوە فۆندەمێنتالیستە

جیهانیی‌یەکان ئەدات, کەیەکێك لەوانە بەرەی رزگاری ئیسلامی جەزائیری‌یە.

بەشێوەیەکی گشتی ئیسلام لەڕێگای ئەوەدا خۆی دەبینێتەوە کەکەمایەتی‌یە ناموسڵمانەکان لەناو خۆی خۆیدا پاك بکاتەوە. دوای جولەکەکان, مەسیحی‌یەکان هەوڵی دۆزینەوەی رێگایەك ئەدەن بۆ ئەوەی وولاّتە ئیسلامیەکان بەجێ بهێڵن. قیبتیەکان لە میسر, مارۆنیەکان لەلوبنان, مێلکیەکان لە سوریا, ئەرمەنیەکان لەولاّتانی ئیسلامی تردا لەبیری ئەوەدان کە وولاّتەکانیان بەجێ بهێڵن. هەرچەندە کە پێکەوە ژیانی عەرەب_ مەسیحی دەوڵەمەندیەکە بۆ رۆژهەلاّتی ناوەڕاست, بەتایبەتی لەلایەنە رۆشنبیری‌یەکەدا, بۆ نموونە ئەوە مەسیحیەکان بوون کە بیریان لە عەرەبچێتی کردووەتەوە, بەلاّم موسڵمانەکان دەیانەوێت تەنها لە خانووەکەی خۆیاندا بمێننەوە, چونکە موسڵمانەکان جیهان دابەش دەکەن بۆ چەند خانوویەك.

بۆچی ئیسلام جیهان لە چەند خانوویەکی جیاکراوەدا دەبینێتەوە؟ خانووی ئیسلام (دارالاسلام) گشت وولاّتەئیسلامیەکان دەگرێتە خۆی. خانووی رێککەوتن(دارالصلح) ئەو وولاّتە ئیسلامیانە دەگرێتەوە کەناچار کراوون بۆ پێکهێنانی رێککەوتننامەکان. خانووی شەڕ(دارالحرب) مانایەکی سادەتر بەبەشەکەی جیهان دەبەخشێت. لەبەر ئەوە کە لە قورئاندا شەڕ بەشێوازێکی تر ئاسایی دا دەنرێت بۆ پەیوەندی کردن و تێکەلاّوبوون لەنێوان باوەڕدارەکان و هەڵگەڕاوەکان لە ئاینی ئیسلام. بێگومان لەلایەنە پراکتیکی‌یەکەدا هەرگیز وانەبووە, هەمیشە پەیوەندیەك هەبووە لە نێوان وولاّتە ئیسلامیەکان و وولاّتە

نائیسلامی‌یەکاندا, بەلاّم لاهوتی ئیسلام گوێی خۆی لەم ڕاستی‌یە کەڕ کردووە.

بێگومان " جەنگی پیرۆز" وەك دەربڕینێك ڕەگ و ڕیشیەکی ئیسلامی هەیە. ئاسایی‌یە کە رۆژهەلاّتناسەکان ئەوەمان بۆ روون بکەنەوە کە جیهان لە راستیدا ململانێ وزۆرانبازی یەدژ بە خراپە کاری.خەتیبی مزگەوتەکەی پاریس ئازایەتی‌یەکی گەورەی نواند کە بەشێوازێکی تازە شتە تەقلیدیەکەی شی کردەوەو بەوشێوەیەی پێویست بوو لەسەری رۆیشت, وەهەروەها چووە سەرباسی هەندیك شتی تر کە پەیوەندیان بە زنجیرەیەك پرسیاری دیکەوە هەیە و دووپاتی ئەوەشی‌کردەوەکە:(هیچ جەنگێك پیرۆز نی‌یە,بەلاّم لەهەمان کاتدا سەددام حسینی سەرۆکی عێراق, کە بەکەسێکی مۆدێرینیزم دەژمێرێت, توانی کە لایەنگرانێکی زۆر لەناوەندە ئیسلامی‌یەکاندا بۆ خۆی بەدەست بهێنێت, هەر لەپاکستانەوە تاکو جەزائیر ئەویش بەهاندان و بزواندنی هەستیان بۆ((جەنگە پیرۆزەکە)) بە مەبەست و ئامانجی گەڕانەوەی شوێنە پیرۆزەکانی سعودیە, کە بەهۆی رۆژئاوایی‌یەکانەوە پیس بووبوون.

نهێنی بایەخ نەدان و گوێ نەدانی ئیسلام بە مافەکانی مرۆڤ دیاردەیەکی لاهوتی‌یە. بۆ تێگەیشتن لەو نهێنی‌یە دەبێت لەناو ئەو ریکخستنە سەرەتایەیەدا بگەڕێین کە بۆ باوەڕدارەکان نووسراوەتەوەو بووە بە بناغەی ژیانە رۆحیەکەیش. هەر ئەم رێکخستنەیە کە ناونیشانی خۆی ئەدات بەدینەکە کە سەنتەرەکەی قورئانە. لێرەدا مەبەست لە((سەرشۆڕکردن)) یاخود((سەردانەواندن))ە, کە ئیسلامیش واتە سەردانەواندن و سوجدەبردن،.. بێگومان سەردانەواندن

بۆ خوا, بەلاّم ئەم سەردانەواندنە چۆن کاردانەوەی خۆی نابێت لەسەر خوڕەوشت و رەفتاری گشتی موسڵمانەکان؟

لای موسڵمانەکان هەرشتێ کە ڕوودەدات بە فەرمانی خودایەو لەژێر دەسەلاّتی ئەودایە هەر لەبەر ئەم هۆیەیە کە دینی ئیسلام دینێکی هەڵگەڕاوەو دژ بەستەم نیيەو لەناوەندی کۆمەلاّیەتی نا یەکساندا هەرا دروستکەر نیيە. پێغەمبەرەکانی جولەکە سەرەتا بیریان لەوە کردەوە کە بەڕووی ستەمدا هەڵبگەڕێنەوەوناڕەزایەتی دەرببڕن بەرانبەر بەو شتانەی کە لەپێشدا بڕیار دراون(قچاو وقدر) و لەلای جولەکەکان پەیڕەو دەکرێت. حەزرەتی یوسف کە خوا بە هۆ رەفتاری پۆخڵەواتیيەوە تاوانبار دەکات, پێش ئەلبێرکامۆ کەوتووە.یوسف هەستی بە خۆڕانەگری دەکرد بەرانبەر بە مردنی منداڵێك, ئەمەش بوو بووە هۆی ناڕەزایەتی ئەو بەرانبەر بەفەرمانی مردنی ئەو منداڵە لەلایەن خواوە, ئەمە لەحاڵێکدا بوو کە حەزرەتی یوسف موسڵمان نەبوو.

بۆ کار بەشێوەیەکی گشتی

و

بۆ کارگێڕانی زەوی بەشێوەیەکی تایبەتی

داگیرکردنەئیسلامیەکان بریتیيە لەئەنجامێکی کت و پڕی یەکگرتنی دانیشتوانی شارو کۆچەرەکان لەژێر سەرکردایەتی شارىیەکاندا. ئەم پەیوەندیە سەرەتاییيە نەبووە هۆی ئەوە کە کار ببێتە شتێکی میهرەبان و پیرۆز لەناو ئیسلامدا. کۆچەرەکان هەرگیز زەویان

نەکێلاوەو زۆربەی دانیشتوانە بەناوبانگ و خانەدارەکان, هەروەك خودی پێغەمبەر, بازرگان بوون و بەم هۆیەشەوە بازرگانی لەقورئاندا شتێکی پیرۆزو رێزلێگیراوە, بەلاَم کاری کشت و کاڵی نەو. لەواحەکانی حیجازو کاروباری کشت وکاڵی تەنها بتەکان بەجێیان هێناوە.(کاڤیێ دۆپلانۆڵ) لەپەرتووکی (بناغە جوگرافیەکانی مێژووی ئیسلامی)دا دەڵێت: (لە ووتەکانی محەمەدا زۆر بەئاسانی دەتوانین رێزنەگرتن وکینەیان تێدا ببینینەوە بەرانبەر بەکاری کشت وکاڵی) کەچی بەپێچەوانەوە جیهانی مەسیحیەت جیهانێکی کشت وکاڵیە. عیسا لەبارەی ترێ برو چێنەری مێو پەستاندنی زەیتوونەوە دەدوێت, هەروەها لەبارەی جوتیارەوە ئەدوێت وئەوانەی کەئەتوانن وئەزانن باش زەوی‌یەکانیان بکێڵن و بیچێنن, وەك بەرێوەبەرێکی باش باسیان دەکات, بەلاَم لەقورئاندا شتی وانی‌یە. لەقورئاندا زیاد کردنی بەرهەم نەدراوەت پاڵ بەرهەمی تێکۆشانی مرۆڤ, بەڵکو بەدەربرینێکی زۆر سادە دراوەتە پاڵ دەسەلاَتی خودا. بەپێی حەدیسێکی بەناوبانگی محەمەد, کاتێك گاسنێك دەبینێت, دەفەرمێت:(ئەگەر ئەمە بچێتە ماڵی هەر ئیمان دارێکەوە, ئەوا لەگەڵ خۆیدا خێرو بەرەکەت ئەهێنێت). پاش ئەمە, شارە ئیسلامیەکان بیریان لەوە کردەوە کەدەوری شارەکانیان بکەن بە باخچە, هەروەك ئەندەلوس, بەلاَم لەهەمان کاتیشدا بەردەوام بوون لەکرینی خواردەمەنی‌یە سەرەکی‌یەکان لە لادێکانی نزیك شارەکانەوە.

ئیمانداری راستەقینە, ئیمانداری نموونەییە لەکاری بازرگانی و بازاری عەرەبی دا, بەلاَم لەبازاری جیهانی یاخود ئێرانیدا فەرمانبەرێکی بچووکە. ئەو بازرگانەی کەدانیشتویەکی شارە لە خانوویەکی بێ پەنجەرەی رووڵەجادەدا ئەژی و پاك و خاوێنی‌یە

تەقلیدیەکەی خۆی بەجێ ئەهێنێ, لە هەینی دا دەچێت بۆ مزگەوت و دژداشەیەکی سپی تەواو پاك لەبەر ئەکات و خۆی دوور دەخاتەوە لەو خواردن و کارە سێکسیانەی کە قەدەغەکراون.. بەڵام کۆچەرەکە(یاخود بەدەویەکە) خۆی پاك ناکاتەوەو بەشێوەیەکی رێك وپێك ناچێت بۆ خوا پەرستن, و هەرشتێکی بەردەست بکەوێت دیخوات, کەچی ئەویش بەموسڵمانێکی راستەقینە دەژمێردرێت, ئەویش لەبەر ئەوەی سەربازێکی جەنگە پیرۆزەکەیە. ئەو دانیشتوانەی کەنزیکن لە بازاڕەکەوە, وە ئەو کۆچەرانەی کە لەبیابانە رەق وتەقەکەدا ئەژین بەتەنها مافی ئەوەیان هەیە کەناوە رێزدارو بەنرخەکەیان لێ بێنین, ئەویش کە ووشەی (عەرەب)ە, بەڵام لادێیەکان شایانی ئەو ناو لێنانە نین.

کاتێ زانای جوگرافی (جاك ڤیولیتڕس) نووسیویەتی: (یەکەم پرسیار کە لەم بەشەی گۆی زەوی دا لەمرۆڤ دەکرێت ئەمەیە کە ئایا تۆ عەرەبیت یاخود جوتیاریت؟). هیچ شتێك نیە کەبەقەدەر ئەم پرسیارە کورت و سادەیە بەباشی ئەوە روون بکاتەوە کە لەراستی دا لادێی لە(دارالسلام)دا کراوەتە دەرەوە. موسڵمانەکان هەتا ئێستاش رزگاریان نەبووە لە کینەو بێزاری بەرانبەر بەزەوی وکاری کشت وکاڵی. ئەم بارو دۆخەش خۆی لەو راستیەدا دەبینێتەوە کە گوایە لادێیەکان لەپێش هەر شتێك دا بێ ئیمانن, هەروەکو قیبتیەکانی میسر. لە تێڕوانینی ئیسلامدا, گاسن شەرمەزاری و سوکێتی دەهێنێ لەگەڵ خۆیدا. وێنەی دادوەرانەکەی (کسافێ دۆپلانۆڵ) شتێکی ڕوونە لەو بارەیەوە کەدەڵێت: (لەسەر زەویە ئیسلامیەکانداخراپەکاری زوڵمی خۆی دەکات, وە وێنە غەمبارەکەی کۆمەڵە کشت وکاڵیەکە. بریتیە

لەسزا دراوی بێ نرخی و لەبیرکراو_ وەرگیراو لەپەڕتووکی بنچینە جوگرافیەکانی مێژووی ئیسلام). چۆن ئەکرێت بێ دەنگ ببین لەبەرانبەر ئەو نەهامەتی‌یە کشت وکاڵی‌یەی ئیسلام دا لەکاتێکدا کە ئەبینین مەسیحیەتی لاتینی لەسەدەکانی ناوەڕاستدا گەیشتە ئەو سەرکەوتنە کشت وکاڵی‌یەی کەبووە بناغەیەکی ژێری بۆ شارستانیەت توانی بەسەر بەربەریەتدا زاڵ بێت, کە ئەم پرۆسەیەش لەلادێ وە دەستی پێکردووەو ئەم شارستانیەت تا ئەمڕۆش بەردەوامە. جگە لەو چەند دەستکەوتە هەست پێکراوەی کەبەدەست هێنراوە لەبواری کشت وکاڵی دا (بۆنموونە لە مەغریب,ئەویش سوپایە بۆ بەربەریەکان), چۆن ئەتوانین دووپاتی ئەوە بکەینەوە کەئەو بەلاو خراپەکاری‌یەی کەبەردەوام وبەشێوەیەکی گشتی زوڵمی خۆی دەکات لەسەر زەوی ئیسلامی‌یەکاندا گۆڕانی بەسەر هاتووە؟ تەنها ئاودێریەك هەیە زۆربەی کات پشتی بەکاری دەستی بەستووە, ئەویش بەچاوێکی خراپ لە (دارالاسلام) دا سەیر دەکرێت. واپێویست بوو کە کاری دەستی لە بازاڕ دابڕێت تا ئێستاش هەر ئەڵێن _ دیمەشقی) کە لە ووشەی (دیمەشق) ەوە هاتووە..ئیشی دەستی یەکێکە لە چالاکیەکانی دەوڵەت, لەبەر ئەوەی رێگە ئەدات بەژیان لەناو شاردا, کە ئەویش لە بوارێکی تەسکدا بەستراوەتەوە بە بازرگانی‌یەوە. هەر لەبەر ئەمەشە کە کاری دەستی بەنرخ وڕێزدارەو لەیەك ئاستدا لەگەڵ رامیاری و جەنگدا سەیردەکرێت بەپێچەوانەی زۆربەی کۆمەڵ"ا تەقلیدی‌یەکانەوە, لەلای ئیسلام شتە نموونویی‌یەکە.بریتی‌یە لەهەموو شتێك جگە لەکاری دەستی.

لای هیندۆسەکان, براهمین Brahmin بەهەمان شێوە کاری نەئەکرد. لەبەر ئەوە پێویست بوو کە مەسیحیەت بێت بۆ ئەوەی کە رێگا راستەکەی قەشە (بێندیکست) بگرێتە بەر بۆ ئەوەی بەهایەکی تازە بداتەوە بەکاری دەستی, هەروەك خۆی لەم بارەیەوە دەفەرمووێت: (قەشە بەدەستەکانی خۆی کار دەکات) بێگومان یەکێك لەخاڵە لاوازەکانی ئیسلام ئەوەیە لەکاتێکدا بێ دوو دڵی خۆی لەنەریتە رۆشنبیری‌یەکان دادەبڕێت کە هەتاکو سەردەمی ئیسلامەتی هەبووە, کەچی لەهەمان کاتدا بەردەوامەو زیاد لەڕادەی خۆی ڕێزی کۆمەڵگای ئەو سەردەمە بەسەرچووانە دەگرێت. لەکاتێکدا کە ئەمڕۆیش باسی ئامێر دێتە گۆڕێ, ئیسلام ڕای خۆی نەگۆڕیووە. (ژان فرانسیس هێڵ) زۆر ژیرانە تێبینی ئەوە دەکات کە : (موسڵمانەکان رۆژئاوایی‌یەکان واز لێ دەهێنن بۆ ئەوەی خۆیان نەوتەکەیان دەربهێنن, لە کانێکدا خۆیان بە لێخوڕینی تانك و فڕۆکە دڵخۆش ئەکەن و ئارەزووەکانی خۆیان تێر دەکەن, کە ئەو تانك و فڕۆکانە لەلایان ئەمریکیەکان, رووسەکان و فەرەنسییەکانەوە دروست کراوون)1 . نووسەری بەناوبانگ (ڤ.س.نایپۆل) کە بەڕەچەڵەك ئیسلامی‌یە لەپەڕتووکەکەی (تاریك بوونی ئیسلام)دا تەئکیدی لەسەر هەمان شت کردووەتەوە. ئەم دەربڕینانەش نابێت ببێتە هۆی سەرسوڕمان. هاوچەرخێتی تایبەتمەندی‌یەکە کە یەك پارچە نی‌یە. ئەو دەستانە ناتوانن مەکینە دروست بکەن, چونکە ئەو مێشکانەی کە تێرکراون بە ئەرکاییزم Archism لەتوانایاندا نی‌یە کە نەخشەی دروستکردنی ئەو ئامێرانەبکێشێت. دەستکەوتی کەلتوری نوێ بەهەرمی پیشەسازی ئەهێنێتە کایەوە. لە ئەوروپادا شۆڕشی پیشەسازی هاتە کایەوە نەك لە

چین دا, ئەویش بەهۆی چەند هۆكارێكی كەلتوری‌یەوە كەبەسترّاوە بە تایبەتمەندیەتی بواری گۆڕان و پەیوەندی‌یە سایكۆلۆجی‌یەكانی(كار)ەوە, كەسەلمێندراوە ئەو هۆكارانە گرنگترە لەهۆكارە پێشەكی‌یە ئابووری‌یەكان, چونكە لەڕاستی چین ئەوەندەی ئەوەندەی ئەورووپا دەوڵەمەندە لەبوارە سروشتی‌یەكەدا.

بێ مەیلی بەرانبەر بەوەی كەكار دەسەلآتی خۆی بسەپێنێت, كاردەكاتە سەر پەرەسەندن و گەشەكردنی ناوچەكەش. موسڵمانە بەنگلادیشیەكان وا خۆیان پێ ناساندووین كە زۆر بێ شەنصن. لە ڕاستی دا بەنگلادیشی‌یەكان لەهەردوو قەراغە پان و پۆڕەكەی هەردوو ڕوووباری _ گانگ و براماپتۆر _ كۆبوونەتەوەو تیایدا نیشتەجێ بوون و هەمیشە ڕووبەڕووی ڕەشەباو لافاو دەبنەوە, یەلاّم سەرزەمینی وولآتێكی تریش هەیە كەتووشی هەمان

1- گۆڤاری (ئیڤتیمان دۆژیۆری) ئەیلولی 1990

نارەحەتی و بەلاّ دەبێت و سەرەڕای ئەمەش ساردیشە. هۆڵندە لەگەلّ پانێتی ڕێڕەوی دوو ڕووبارە گەورەكەی _ ڕێین و ماس _دا درێژ دەبێتەوە كەلەوێش ڕەشەباو لافاو بەهەمان شێوە هەیە, بەلاّم لەگەلّ ئەوەشدا هیچ كەسێك تا ئەم ساتە بیری نایەت كە هۆڵندی‌یەكان بەرانبەر بەو بەلاّیانە داخێكیان هەڵڕشتبێت. بۆیە دەكرێت سوپاسی كارو ژیری هۆڵندیەكان بكەین. هەر ئەوان بوون ئەو زەوی‌یە چاڵەی خۆیان گۆڕی بۆ یەكێك لەولاّتە پێشكەوتووەكانی سەر گۆی زەوی. با

بیهێنینەوە بەرچاوی خۆمان, بەلێدانی دارێکی سیحراوی هۆڵندیەکان شوێنی بەنگلادیشیەکان بگرنەوە, بەلاّم یەکسەر دەبینین کەزێراب و بەنداو وپردو ئاشە هەوایەکان یەك بەدووای یەکدا دەردەکەون.

سەبارەت بە ژنان

پەیوەندییەکانی نێوان ژن و پیاو بریتییە لەناو جەرگەی هەموو شارستانیەتێك. بەتایبەتی لە فەرەنسادا ئەمەندە ڕاهاتوین لەسەر ئەوەی کە چاودێری ئەم دیمەنە هەمیشە تازە بووەوەیە بکەین, ئیتر بەم پێیە لامان گرانە دیاری بکەین تا چ ڕادەیەك تایبەتمەندی کۆمەلأیەتی ئەم پەیوەندیانە بەشێکی بنەڕەتی کەلتوری ڕۆژئاوایە. سیفەتی ووشەی (کۆمەلأیەتی) هەموو ڕووەکانی کۆمەلگا دەگرێتەوە.سیفەتیی ووشەی(تایبەت), واتە هەموو ئەو پەیوەندیانەی ژن و پیاو کە لە بارو دۆخە نهێنییەکەی مالەوەدا داخراون.

لەناو هەموو کۆمەلگا تەقلیدییەکاندا پەیوەندی نێوان ژن و پیاو پەیوەندییەکی بێ خۆشەویستییە. کۆمەلگا تەقلیدییەکان هاوڕێیەتی پیاو بە پیرۆزو میهرەبان دائەنێن و لای ئەوان خۆشەویستی بەانبەر بە ئافرەت نییە, ئەگەر چیرۆکەکانی وەك (هەزارو یەك شەو)ی لێ فەرامۆش بکەین. چۆن دەکرێت ژن و پیاو بەسترابنەوە بەو عادات و تەقالیدەوە, لەهەمان کاتیشدا ئەو هەست و سۆزە سەیرەیان هەبێت بەرانبەر یەکتری؟

لە ولأتە ئیسلامییەکاندا, هەروەك لەهەندێ ولأتی نا ئیسلامی دا باوە, ژن هێنان و شوکردن لەتەمەنێکی زوودا شتێکی ئاساییە. کاتێك کە پیاوێکی سی سالە کیژۆلەیەکی بچووك و کەم تەمەن دەخوازێت, ئەمە هیچ مانایەکی نییە جگە لەکڕینی خزمەتکارێك بۆ خۆی, یان بە

پێچەوانەکەشیەوە بۆ ئافرەتێکی پێگەیشتوو, ئەمە یەکگرتنە لەنێوان دوو لایەنی نایەکساندا. سەدەکانی ناوەڕاستی ئەوروپا ئافرەتی کرد بەدەسەلاتدار کەشایانی ڕێز و بایەخە. ئەو سەردەمە ئافرەتی ئەوروپی لەسەرو مێزەکەوە دانا کە ئەو کات خزمەتی لەبەر دەستدا ئەکرد, بەلاّم لەگەلّ ئەوەشدا دەکرێت دان بەم ڕاستیەشدا بنێن کە کە تەنها لەسەدەی هەڤدەهەمەوە و لەکاتێکدا شوکردن وژن هێنانی ئەورووپی لەتەمەنێکی درەنگ تردا هاتە کایەوە, ئەوجا بەڕاستی ئیتر ئافرەت چووە سەر شانۆکە. خزمەتکارە دەم هارەکانی مۆلێر ئافرەتە قەیرەکان بوون کە هەتا ئەو کات شویان نەکردبوو. باسی سەربەستی ئافرەت بۆ هەلّبژاردنی هاوسەر لەزۆربەی زۆری شانۆگەرییەکانی(دوژمن) دا ڕەنگی داوەتەوە. لەسەر ئەو ڕێگا دوورو درێژەی کە ڕۆژئاوا دەبوایە بیبڕێت بۆ ئەوەی بگاتە مەنزلگای یەکسانی لەنێوان ژن و پیاودا, دانەبڕین و جیانەکردنەوەی ئافرەت بووە لەژیانە گشتییە کۆمەلاّیەتییەکە, کە ئەمەش بووە بەردی بناغەیی شارستانیەتی ڕۆژئاوا. بێگومان ئەمەش یەکێك بوو لە هۆکارەکان بۆ ڕزگار بوون لە دیلێتی, وە هەروەها هۆیەکیش بوو بۆ سەرکەوتنە گومان لێنەکراوەکەی شارەکانی سەدەکانی ناوەڕاست بەسەر شارەکانی سەردەمەکۆنەکاندا, بەبێ هاوبەشی کردن و بەشداری کردنی هەردوو پۆلّەکە لە ژیانی کۆمەلاّیەتی دادینامیکیەتی کۆمەلّ لاواز دەبێت,و ئەمە ڕاستییەکە کەپێویستی بەسەلماندن نییە. هەردوو ڕەگەزی پیاو ژن دووشتی پێویستن بۆ ئەوەی کۆمەلّگا بخەنەژێر کاروتێکۆشانێکی فراوانەوە. دەتوانیین بهێنینە بەرچاوی خۆمان کە تێك شکاندنی کۆمەلاّیەتی لەچ ڕادەیەکدایە لەکاتێکدا ئەگەر بەکەللە ڕەقیانە کۆمەلّ بەردەوام بێت لە

خۆ دابڕین له ژێرێتی ئافرەت لەبواری کاروباری کۆمەڵدا. ئەم وێنەیەش هەمان وێنەیە کە کۆمەڵگای ئیسلامی هەیەتی. ئیسلام, زیاد لەهەر شارستانیەتێکی تر ئافرەتی لە کۆمەڵگا دابڕیووە. محەمەد لەیەکێك لە فەرموودە پیرۆزەکانی دا کە نزیك بەشاری مەککە لەساڵی(632)زاینی دا ووتویەتی, ئافرەت لەگەڵ دیلەکانی جەنگ دا بەراورد دەکات, وە ئەفەرموێت کە باشتر وایە کردباریان بەباشی لەگەڵدا بکرێت هەروەك یاسا بە پێویستی دائەنێت کە لەکاتی جەنگدا پێویستە بایەخێکی رێك وپێك بدەن بەدیلەکان.واتە ژنە موسڵمانەکان بریتین له(دیلی جەنگ). فەرمودەکەی محەمەد لەبایوگرافی پێغەمبەردا نووسراوەتەوە کە دەڵێت: (شوێنی نیشتەجێ بوونی هەمیشەیی ئافرەت ماڵی مێردەکەیەتی, یاخود ماڵی باوکێتی کە ناتوانێت لێ ی بێتە دەرەوە تەنها بەدەگمەن نەبێت, ئەویش لەژێر چاودێری کردنێکی توند و تیژدا). تەنها لەمزگەوتدا ئافرەت دەتوانێت بەرەڵلاٚ بکرێت. ژنێکی دەرکراو لەلایەن مێردەکەیەوە, پێویستە بگەڕێتەوە ماڵی باوکی خۆی, وەبەپێ ی شەریعەت پیاو ئەتوانێت ژنەکەی, یاخود ژنەکانی دەربکات هەرکاتێك کە ئارەزوو بکات.

بەندکردنی ئافرەت کارێکی گرانە لای جوتیارەکان, بەلاٚم هەروەك لە پێشەوەش ئاشکرامان کردتا ڕادەیەکی دیاریکراو لادێیەکان بە ئیسلام ناژمێردرێن.هەروەها لای کۆچەرەکانیش بەهەمان شێوەبە, گەرچی ئەوان بەموسڵمانی ڕاستەقینە حیساب دەکرێن وسەربازە جەنگە پیرۆزەکەن. لەشارەکاندا ئەم دیل کردنەی ئافرەت بەتەواوی ئەنجام دەدرێت.

لەجەزائیردا کەوا باری ئافرەتان بەڕادەیەکی هەست پێکرا خراپتر بوو لەپاش رزگاری نیشتمانی‌یەوە, لەدوای کاتژمێری شەشی ئێوارەوە کەفەرمانگەکان دائەخرێن, ئیتر کاتژمێری (پیاوسالارییە ریشەدارە) کەدەست دەکات بەسوڕان و کارکردن.

هەر لەهەمان باروشێوەدا موسڵمانەکان شێوازێکی سێکسی دیاری ئەکەن کەلەقورئان و سوننەو شەریعەتدا تەنها لەبارەی ئارەزووە سێکسی‌یەکانی پیاوانەوە ئەدوێن. سێکسی ئافرت بەشتێکی ترسناك لەقەڵەم ئەدرێت بۆ سیستمی کۆمەڵایەتی. (سلێمان زێگهێروا) لەپەڕتووکە بەتواناکەیدا کەبەناوی(پەچەو شیعار)ەوەیە زەنگی جەنگ لێدەدات بۆ ئەم پرسیارە. نووسەر رێبازێکی هاوچەرخی وەرگێڕاوی بەکارهێناوە و تیایدا ئەوەی دیاری کردووە کە: (فۆندەمیتالیستەکان لەگەڵ ئافرەتدا بەهەمان شێوەی بۆمبایەکی ئەتۆمی, لەچەشنی ئەو بۆمبایەی کەدرا بە هیرۆشیمادا رەفتار ئەکەن و دەڵێن با لەتیشك دانەوەی ئەتۆمی دوور بکەوینەوە..با..).

باسێکس بکەین بەلاَم نزیك بەگەرماوەکە, بۆئەوەی دوای تەواو بونمان یەکسەر خۆمان بشۆین و زۆر بەئاگایی‌یەوە خۆمان(پاکژ) بکەینەوە. بۆئەوەی بەو خۆپاکژکردنەوەیە دینی‌یە کۆئەندامی زاوزێمان پاك بکەینەوە. بەم شسێوەیە دەبینین کەسێکس کردن لەگەڵ ژن دا,هەروەك هەموو شتێکی قەدەغەکراوی دیکە, ئەبێتە هۆی فێڵبازی وداپۆشینی ڕووە ڕاستەقینەو زەروریەکەی بەڕووکەشێکی درۆ. چەپاندنی سێکسی لەکۆمەڵگا ئیسلامی‌یەکاندا بە جۆرێکە کەتەنها تەماشاکردنی ژن و پیاوێکی نەناسیاو لەوانەیە ببێتە هۆی تراجیدیایەکی گەورە.

ئەم گیروگرفتی (خۆپاك كردنەوە) یە شوێنێكی سەرەكی دیاری كردووە لەو توێژی زانا ورابەرە ئیسلامیەكاندا. دینی مەسیحی سەدەی نۆزدەهەم ئەو گیروگرفتانەی ئەناسی و كەنیسەی كاتۆلیك هەتا ئێستاش بایەخ بەو پرسیارانەش ئەدات, بەلاّم دەقە مەسیحیەكان زیاتر فینمینیستن Fenimist . لەدینی ئیسلامدا بە پێچەوانەوە, ئامۆژگاری و تێبینیەكانی پیاوە پیرۆزە دینیەكان تەنها ئەم (شلّەژاندنە دەرونیە) زیاتر دەكات.

ئیسلام زەواجی ناچاری و زۆرە ملیّ نەهێناوەتە كایەوە, بەلاّم كاری پیّكردووەو بەكای هێناوە. (ئەمینی ڕاستگۆ) جووت بوونی ژن و پیاوی بەكارێكی پیرۆزو نرخدار دائەنا, بەلاّم هەمیشە لەبارەی سێكسی پیاوانەوە ئەدواو موحەمەد هەولّی ئەوەی نەداوە كە بەندیخانەكەی ژنان لابەرێت. پێشێل كردنی مافەكانی ژنان بەشێوەیەك ڕەگی بەناخی ئیسلامدا داكوتاوە, هەروەك ئەوەی كەبەبوون و ناخی كۆمەلّگا ئیسلامیەكاندا ڕۆچووبێتە خوارەوەو لیّ جیانابێتەوە تاڕادەیەك ووشەكانی (نەریتوف) و قورئان لەیەك دەچن كە دەلّێت: (سنگت دابپۆشە, چونكە لەهەموو لایەكیەوە سەرنج ڕاكێشە, شتی ئاوا زۆر ترسناكن, ببورن ئەوانە ئاگر بەر ئەدەنە رۆح و گوناە دروست ئەكەن).

هەندێك لە ئافرەتە موسلّمانەكان ئەم (پیاوسالاری)یەیان قبولّ كردووەو هەتا ئەمڕۆیش پەچە و عەبا دەپۆشن. ئەو ئافرەتانەی پەچەو عەبا ڕەت ئەكەنەوە, ئەوا ناچارن كە ڕێگای هەلّهاتن و نائومێدی بۆ خۆیان هەلّبژێرن.

پێكــــــداداان

لەبەر هەموو ئەم شتانە, پێكداداان لەنێوان جیهانی تازەو ئیسلامدا ترسناك بوو بۆ دینەكەی محەمەد. لەبارەی جەنگی كەنداوەوە, ڕۆژنامەنووسەكان زۆركات لەبارەی زەلیل بوونی موسڵمانەكانەوە نووسیویانە, كە ڕیشەی ئەم زەلیل بوونە دەبێت لەناو خودی ئیمپریالیزمی ئەورووپی دا بەدوای دا بگەڕێن.

بێ ئەوەی گوێی خۆمان كەڕ بكەین لەبەرانبەر لێپرسراوێتی ووشەكانی پێشوماندا, هەر لەبەشی یەكەمدا ئەوەمان گوت كە ئیسلام سەردەمێكی دوورو درێژ داگیركەر بووە, تا ئەوەی كە ئامانجێك بێت بۆ داگییركردن. ئەوەیكە (بەزەلیل بوونی ئیسلام) ناوی دەبەین, وەئەوەی كەبەڕاستی دەتوانین لەناو دەرونی موسڵمانەكاندا بیبیننەوە تەنها دەتوانین لە ڕیشەكانی دینەكەی خۆیانەوە شی بكەینەوەو بیدۆزینەوە, دینێكی شەڕانی, داگیركەر, پڕ لەڕق وكینە بەرانبەر بەنا موسڵمانەكان. ئاینێكی ئەوها چۆن دەتوانێت بەرەنگاری شكستێك بكات كە بەدەستی ناموسڵمانەكان بووە؟

گەر ئیسلام بناغەیەكی یاسایی دینی تێدا بێت بۆ داگیركردن و سەركەوتن و شكست, ئەوا ئەو بناغەیە بەتاڵ و بۆشە لەهەموو پاكانەیەك بۆ سەرنەكەوتن. مەسیحی و جولەكە, هەریەكەیان سەركەوتوو بوون, یان تێك شكاون. دینەكانی ئەوان, هەروەك

لەیاساکانی دینی خۆیاندا سەرکەوتنیان بۆ دەست نیشان ئەکات: (خوا لەگەڵ ئێمەدایە), بەهەمان شێوە دۆڕان و شکستیشیان ڕوون دەکاتەوە. موسڵمانەکان تەنها دەتوانن وەك سەرکەوتوویەك تەماشای خۆیان بکەن, ئەوان ڕازین بە قبوڵکردنی شەهید بوون, بەڵام بەو مەرجەی نەدۆڕێن. خوا سەرکەوتن مسۆگەر دەکات.. ئازایەتی و غیرەتی موسڵمانەکان چەند زۆرتر بێت لەمەیدانی جەنگ دا, ئەوەندە بەقوڵی و گرانی ئەتوانن قبوڵی دۆڕاندن بکەن.

خانووی ئیسلام (دارالاسلام) سەدان نەتەوە دەگرێتە خۆی کە عادەتێکی جەنگاندنی جیاوازیان هەیە, بەڵام ئیسلام بناغەیەکە کە کردارو ڕەفتاریان دیاری دەکات, وەئیسلام پیاوەتی و کەرامەتی ئەوێت و داوای دەکات. مجاهیدەکانیش, سەربازەکانی باوەڕن و هەرگیز لە مردن ناترسن. هیچ شتێك نەیتوانی کە موسڵمانەکان شەرمەزار بکات بەو چیرۆکە ڕیسواکەرانەی کەلە چاپەمەنییەکانی ڕۆژئاوادا بەدوای شەڕە شەش ڕۆژیەکەی نێوان عەرەبەکان و ئیسرائیل دا لە حوزەیرانی1967 دا بڵاوکرایەوە. ڕۆژنامەنووسەکان بەشێوەیەك وەسفی عەرەبەکانیان کرد کە ترسنۆکن و پێڵاوەکانیان لەبیابانەکەدا بەجێ هێشتووە بۆ ئەوەی بتوانن خێراتر ڕابکەن. ئەم چیرۆکە کورتانە وایان لە میسریەکان کرد, کە گەلێکی ئاشتیخوازن, دوای شەشە ساڵ دەست بکەنەوە بەشەڕ بۆ ئەوەی بتوانن بیسەلمێنن کە عەرەبەکان دەتوانن ئازاو بەجەرگ بن.1

هەتاکو هاتنی ناپلیۆن بۆ میسر, ئیسلام لەناو جەرگەی ناوچە جوگرافییەکەی خۆیدا, تەنها چەند شکستێکی ڕووکەشی بەخۆیەوە بینی بوو(وەك جەنگەکەی لێپانتۆ لە ساڵی 1571 لەگەڵ ڤێنیسیاو

ئیسپانیادا), وه ئه‌وانی تر له‌ناوه‌ندی چه‌نده‌ها سه‌رکه‌وتنی نه‌ژمێرراودا

1- لێره‌دا مه‌به‌ست له‌جه‌نگه‌که‌ی ساڵی 1973ی نێوان میسرو ئیسرائیله‌.

هەست پێنەكراون. شكستە گەورەكە لەنزیك ئەهرامەكانەوە لە21ی حوزەیرانی 1798دا ڕوویدا. ئەوكاتەی كە ناپلیۆن گەیشتە میسرو بەتوانا بێ سنوورەكەی سیاسەتی فەرەنسی تێركرابوو, ئا لەم كاتەدا ئیتر ئەوە بوو كە لە مێژ بوو ئەوروپا پشتی كردبووە ئیسلام. ئەوروپا ئەڕوانێتە ئاسۆ فراوانە بێ كۆتاییەكەی دەریا, ئەڕوانێتە داگیركردنی جیهان.

لەیەكی حوزەیرانی1798دا ناپلیۆن پێی نایە(ئەبوكیر) لەگەڵ چەند ئەسپ سوارێكی كەم و چەندهەزار سەربازێكی پیادەدا,كە هەر ئەوانە بەشداری جەنگەكەی ئیتالیایان كردبوو. ئەو سوپایە كۆرپەی شۆڕشەكە بوون. باوەڕیان نەبەخوا و نەبەشەیتان نەبوو, بێباوەڕن, سەرخۆش ,ئازان. لەگەڵ سوپاكەدا تیپێكی زانایان هاتن, كە پێكهاتبوون لەگشت ئەنسكلۆپیدیا گوێزراوەكەی ناپلیۆن. لەوكاتەدا دەسەڵاتدارانی میسر مەمالیكەكان بوون,كە لەبەندەری بەرزەوە (میناوالعالی) بەشێوەیەكی ڕاستەوخۆ دانیان بەسەركەوتنی خۆیاندا ئەنا . مەمالیكەكان سواری سەرسوڕهێنەریان هەبوو. سواری ئەسپی مەمالیكەكان لەوسەردەمەدا باشترین چەك و ئازاترین سەربازی جیهان بوون. لەپاش بەندكردن و شاردنەوەی هەموو ڕق وكینەیەك بەرانبەر بەبێ باوەڕەكان, سەرۆكی سوپای مەمالیك وازی لەداگیركەرەكان هێنا بۆ ئەوەی كە لەقاهیرە نزیك ببنەوە, چونكە بێگومان بوون لەوە كەدەتوانن لەنزیك ئەهرامەكان تێكیان بشكێنن و بیانخەنە ژێر پێی ئەسپەكانیانەوە.

باوێنەیەك لەشانۆگەرییەكەی 21ی حوزەیرانی 1798 نمایش بكەین، لەم ڕۆژەدا ناپلیۆن خۆی وەكو كابرایەكی خاوەن ستراتیژی گەورە دەرناخات, هەروەك ئەوەكە لە ئیتالیاو شەڕەكانی دوایی تردا

خۆی دەنواند بەرانبەر بەکۆمەڵە جیاوازە شەڕکەرەکان. گەر بەجیا سەیر بکەین دەبینین کە پیاوەکانی ناپلیۆن لەبارێکی چەککردنی زۆر خراپ دا دەرئەکەوتن, بەبەراورد کردنێك لەگەڵ سوارە بێ هاوتاکانی مەمالیك دا, بەلاّم موسڵمانەکان هەر بەهەمان شێوەی کاتی هیجرە ئەجەنگن و فەرەنسیەکانیش جەنگەکە بەشێوەی سوپایەکی چەرخیرۆشنگەری بەڕێوە ئەبەن: (چوار گۆشەیەك دروست بکەن, ڕیزی یەکەم_ ڕمەکانتان دابنێن, ڕیزی دووهەم ئامادەیە بۆ تەقەکردن, تۆپەکان لەگۆشەکانی چوار گۆشەکەدا, خۆتان بەتۆپە عنقودیەکان پڕچەك بکەن! واز لەدوژمن بهێنن بانزیك بێتەوە! بەتەنها تەقە لەسەرکردەکان بکەن!) ئەمانە فەرمانەکانی سەربازە فەرەنسیکان بوون, کەچی موسڵمانە شێر بەدەستەکان لەوکاتەدا دەیان ڤیژاند (ألله أكبر, ألله أكبر).

موسڵمانەکان نزیك ئەبنەوە, دە مەتر لە فەرەنسیەکانەوە دورن و گوللەی تفەنگەکانیان زۆر لەنزیکەوە ئەیان پێکێت, چوارگۆشەکە ئەکرێتەوە, تۆپەکان گوللەکانیان دەتەقێنن و ئەسپی موسڵمانەکان دەکەون. شەپۆلەکە ئەکشێتەوە بۆئەوەی خۆی بۆ لێدانێکی تازەتر ئامادە بکات. دەنگی سەربازە فەرەنسیەکان دەنگ دەداتەوە, سەد مەتر بڕۆن بەلای چەپ دا و بەرەو پێش بڕۆن. تەپڵەکان لێدەدرێن, لەسەد مەتر لەلاوە چوارگۆشەکە دروست ئەکرێتەوەو کوشتنی سوارە مەمالیکەکان سەرلەنوێ دەست پێ دەکاتەوە. دەمەو ئێوارە (مورادبەگ) بەرەو باشور هەڵدێت ولاشەی هەزارەها لەپاشی خۆیەوە بەجێ دەهێڵێت (خوایە, کێ ئەم شەڕە ترسناکەم بۆ دەگێڕێتەوە). موراد بەگ لەهۆنراوەکەی (هۆنراوە ڕۆژهەلاّتی‌یەکانی ڤیکتۆر هۆگۆ)دا بەوشێوەیە

ڕازی خۆی لەبارەی شەڕەکەوە دەربڕیووە. فەرەنسیەکان کەمترین زیانیان لێکەوت و هاوچەرخێتی خۆی دووپات کردەوە. موسڵمانەکانی قاهیرە دەبن بەبینەری هاتنە ژوورەوەی جیهانی تازە بۆ ناوژیانی تەقلیدیان. موسڵمانەکان شپرزەن, ترساون فەرمانی فەرەنسییەکان جێبەجێ دەکەن وخاوەنی باوەڕێکی لاوازن. ئەم جیهانە تازەیەش لەبەر دەمی ناپلیۆندا خۆی دەنوێنێت, ئەو جیهانە نوێیەی بەژیرێتی, کاپیتاتیزم, ڕۆمانسیزم, هاوچەرخێتی و عیلمانیەت بنیاتنرا. ئیتر لێرە تەنها مەبەست لەخوا پەرستییەکە نییە, پێویستە هێرش ببرێت. پێویستە داگیر بکرێت و پێویستە ڕێك بخرێت.

ڕابەرەکانی قاهیرە لەسەر دانەکانیدا بۆلای ناپلیۆن پێیان ووتوەکە,خوا پیرۆزترین شتە, ئەویش بەکورتی بەم شێوەیە وەلامیان دەداتەوە: (بەڵێ, بەلاَم من لێرەم)هەموو شتێك لەبواری ئەم کفرەدا وتراوە. موسڵمانەکان بەسەرسوڕماوییەوە بەئاگا دێن و ئیسلام ئێستا ناتوانێت لەسەردەمی ئەم پێکدادانەوەبێتەوە سەرخۆی. لەمەش زیاتر ئەوەیە کەلەدوای ئەوشەڕەی نزیك ئەهرامەکان, زنجیرەیەکی دوورو درێژی شکستی هاوشێوەی بەسەر دەوڵەتە ئیسلامیەکاندا هاتووە. جەنگاوەرەکانی ئیسلام تێناگەن چی ڕووئەدات؟ ئازایەتیان سنووری نییە, باوەڕەکەشیان زۆر بەهێزە, بەلاَم ئەوان ناتوانن لەو ڕاستییە تێبگەن کە ئەوان شکست خواردەی دەستی مۆدێرنیەتن, ئەمەش واتە ژیرێتی و ڕێکخستنی ڕۆژئاواییەکان کەلە ژیرێتی وڕێکخستنی موسڵمانەکان بەرزترە.

موسڵمانەکان ئەتوانن چەکی نوێ وهاوچەرخیش بکڕن و بەکاریان بهێنن, بەلاَم سەرکەوتنی ڕۆژئاوا نەبەستراوەتەوە تەنها بەجۆری

چەکەکانەوە, سیستمی ڕێکخستنەکانیان گرنگترە لەدروست کردن و بەکارهێنانی چەکەکانیان.

لێرەوە ئەو ڕاستیـیە سەربەرز دەکاتەوە کە موسڵمانەکان ناتوانن دانی پێدا بنێن, بەڵام ڕوونکردنەوەی شکستەکانیان لەشەڕەکانیان دا لەگەڵ ئیسرائیل دا,بەهەرشێوەیەکیش کەسەیر زایۆنیزمیش بکرێت, تەنها لەوەدا خۆی دەبینێتەوە کە ئیسرائیل سەری پردێکی ڕۆژئاوایە. لەم ڕووە گیروگرفتی فەلەستین بناغەی گیروگرفتی جیهانی ئیسلامیـیە. هەر لەم خاڵەیشەوە ئارەزووە بەهێزەکەیان سەرچاوە دەگرێت بۆ تۆڵە سەندنەوە. بوونی دەوڵەتێکی ئیسرائیلی لەناو جەرگەی شوێنێکی ستراتیژی جیهانی ئیسلامدا تەنها(کینەو ڕقەگەورەکە) بەهێزتر دەکات.هەرلەبەر ئەمەشە کە موسڵمانەکان تووشی زەحمەت و گیروگرفت ئەبن, چونکە قبوڵ ناکەن کەمایەتیـیەکی کەمی نائیسلامی لەناویاندا بژی, بەڵام مەسیحیەکان هەر بەو شێوەیەیکە بیردۆزێکی دینیان هەیە لەبارەی(مەسیحیـیەت)ەوە, بەهەمان شێوەیش بیرۆدۆزێکیان هەیە لەبارەی (کەمایەتی)یەکانەوە. لەشەریعەتدا سەردانەواندن بۆ بێباوەڕەکان شتێکە کە پێش بینی نەکراوە, هەرئەمەشە ئەبێتە هۆی دروست بوونی گیروگرفتی هەزارەها موسڵمان کە ئەمڕۆ کۆچ ئەکەن بۆ وولاّتانی(بێباوەڕەکان). لەشوێنی خۆیدایە کە بگەڕێینەوە سەر ئەم باسە. لەکاتێکدا باوەڕدارێك نەتوانێت بیهێنێتەوە بەر چاوی خۆی کە گوێڕایەڵ و مل کەچی دەسەڵاتێکی (نائیسلامی)یەو دان بەشتە پیرۆز و بەنرخە نا(ئیسلامی)یەکاندا بنێت بووەتە هۆی چەندەها کرداری بێمێشکانە و شێتانە.

یەكێك لە بناغە دانەرانی كۆمەڵەی (إخوان ألمسلمين) سەید قوتب بوو, كە ناسر لەساڵی 1966دا لەسێدارەی دا, زۆر پێش لەخومەینی ترس و نیگەرانی خۆی بەرانبەر بەهاوچەرخی كردنی میسر دەربڕی. زاناو لێكۆڵەرەوەكانی ئیسلام ئەمڕۆ بەهەمان شێوە ئەو بیرە دەكەنەوە. یەكێك لەڕۆژهەلاٌتناسە زیرەك و شارەزاكانمان (ژێلٌ كێپێلٌ) لەپەڕتووكەكەیدا (پێغەمبەروفیرعەون) بەراورد ئەكات لەنێوان ئەو موسڵمانانەی كەئەیانەوێت كۆمەڵگاكانیان بە(ئیسلام)بكەن بەپشتیوانی دەوڵەتانی ئیسلامی(سعودیە, سودان ومۆریتانیا), وەلەلایەكی ترەوە ئەو خواپەرستانەی كەئەیانەوێت بگەنە هەمان ئەنجام كاتێك پشت ئەبەستن بەچالاكی و تێكۆشانی خەڵكی خۆیان. بەلاٌم كاردانەوەی هەموویان لەكاتی ڕووبەڕووبوونەوەیاندا لەگەلٌ ڕۆژئاوادا بۆ پەیوەندی بەستن, بەڕەتكردنەوەیەكی توندی ڕادیكالاٌنەی هەموو شتێكی بەنرخی جیهانی تازە خۆی دەردەخات. موسڵمانە فۆندەمینتالیستەكان بۆئەوەی موسڵمانە ئاساییەكان تووشی لێكدابڕان وپچڕپچڕ بكەن, سوورن لەسەر خۆدابڕین لەهەموو ئەو بیروباوەڕانەی كەلەم سەدەیەدا قبولٌ كراون. ئەوان بڕوایان بەگەڕانەوەیەكی تایبەتی ڕۆحیانەی ئیسلام هەیە بۆ سیازدە سەدە بەر لەئێستا. ئەوان ئاوات بەسەدە ئالٌتونیەكە ئەخوازن, واتە ئەوكاتەی كە بناغە دانەری دینەكە لەواحەیەكی مەدینەدا نیشتەجێ بوو بوو,ئەوان دەیانەوێت هەمان جلەكانی محەمەد لەبەر بكەن. ئەیانەوێت خۆیان بگونجێنن لەگەلٌ هەمان شێوە ڕژێمی نان خواردن وهێمنێتی دا, ئەیانەوێت لاسایی هەمان ژیانە سێكسیەكەی ئەوكاتە بكەنەوە. بەو تێڕوانینەیانەوە ئەگەنە ئەنجامێكی واقعی لەتێكشكاندنێكی كۆمەلاٌیەتی. ئەوان لەتوانایاندایە كەجاروبار نان

دەرخواردی هەزاران بدەن, لەتوانایاندایە سزای ئافرەتە بەهەڵەداچووەکان بدەن, بەتوانان لەوەدا کەقەدەغەی بەکارهێنان و فرۆشتنی کحول بکەن, بەتوانان لەوەدا کەهێز بدەنەوە بەباوەڕی ئیماندارەکان بۆ ئەوەی بێ هیوا نەبن, بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا بێ توانان لەڕێکخستنی گشتیکۆمەڵگادا بەرەو بەدیهێنانی ئامانجەکانیان, هەروەك تەجروبەی ئێرانی ئیسلامی سەلماندویەتی. ئەو شەپۆلە یەکێتی خوازەی کەلەژێرقورسایی پشتیوانی کردن لەهەزاراندا پان بوەتەوە, لەئێراندا وورده وورده دەستی کردووە بەخۆکشانەوە, بەڵام ترسی ئەوە هەیە کەلەشوێنێکی تری وەك جەزائیردا سەرهەڵبداتەوە. بەهۆی ڕەتکردنەوەی هاوچەرخێتی, فۆندەمێنتالیزمی ئیسلامی هەمیشە دەتوانێت لایەنگر بۆ خۆی پەیدا بکات. بەدرێژایی بیست ساڵ لەشوێنێك ئەکوژێتەوەو بۆ ئەوەی لەشوێنێکی تردا کڵپە بکاتەوە, بەڵام هاوچەرخێتی پەتایەکە ناتوانرێت خۆی لێ بپارێزرێت. هەرچۆنێك بێت, پێش لەوەی کەنوقمی مەتەڵەکانی داهاتوو ببین پێویستە ئاوڕێك بدەینەوەو بڕوانینە ڕابووردویش.

ڕابـــــــوردوو

تەنانەت ئەوانەی کەدژی ئیسلامن دان بەوەدا دەنێن کە لەواقع دائەم دینە ڕابووردوویەکی پرشنگداری هەبووە. بێگومان هەر لەسەر بنەمای ئەم بیروبۆچوونەوەیەکە (داستانە ئاڵتونیەکە)یان هاتووەتە کایەوە.

لەسەرەتادا پێویستە بەها ڕاستەقینەکەی ئەو کارتێکردنە دیاری بکەین کە جیهانی ئیسلام هەی بوو لەسەر ڕۆژئاوا. ڕۆژهەڵاتناسەکان بەهایەکی زۆرتری ئەدەنێ. ئەوان پروپاگندەی ئەوە ئەکەن کە موسڵمانەکان ڕێگایان بۆ ئەوە خۆش کردووە کە نووسراوەکانی یونان بناسن, بەتایبەت دەستکەوت و کارە زانستیەکان. ڕاستە کاریگەری هەبووە. ئیبن سینا زانستە کۆنە یۆنانیەکانی خوێندۆتەوەو بەم هۆیەشەوە بووە کە شوێن و کەسایەتی ئیبن سینا لەمەسیحیەتی سەدەکان ناوەڕاستدا زۆر گەورە بووە. بەڵام لەهەمان کاتدا پێویستە جەختیش لەسەر ئەم ڕاستیە بکرێت کەلە ئیمپراتۆریەتی ئیسلامیدا زۆربەی ڕۆشنبیرەکان بریتی بوون لەهاووڵاتی مەسیحیەکان, کەشان بەشانی داگیرکەرە ئیسلامیەکان ڕۆڵێکی زۆر گەورەیان بینیوە(هەروەك دواتر بۆمان ڕون دەبێتەوە) هەرچۆنێك بێت پێویستە بەهایەکی زیاد لەڕادەی خۆی نەدەین بەم کارتێکردنە,ئەگەر چی ووشەی جەبر ووشەیەکی عەرەبیەولە(Algebra) وە وەرگیراوە کە لەگواستنەوەی کلتوری ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی دا دەورێکی سەرەکی بینیوە. بەڵام لەبیرو هۆشی گشتی ڕۆژئاوادا ناوهێنانی بێزەنتی‌نیەکان

وورده وورده کاڵ بووەو ئەویش لەژێر هێزی کارتێکردنی شیکردنەوەیەکی دەرونیدا.

ڕۆژئاوای لاتینی, کەقوتابیکی بەهرەداری ئیمپراتۆریەتی بێزەنتی بوو لەسەدەی سیازدەهەمدا لێی هەلگەڕایەوەو ئەو ئیمپراتۆریەیەی لەناو برد. ڕاپەڕینی چاخ هەلگرەکان کە لەڤێنیسیاوە دەستیپێکرد لەڕێبازە ڕاستی‌یەکەی خۆی لایداو بەیەکجاری هێزە ڕاستەقینەکەی ئیمپراتۆریەتی ڕۆژهەلاتی لاتین لەناو برد. بەم شێوەیە لەساڵی1453 دا تورکەکان تەنها فەرمانڕەوایە سێبەری ئیمپراتۆریەتەکەیان ئەکرد, کەهەتا ئەو کاتە لەکارە ڕۆشنبیری‌یەکەدا پرشنگ دار بووە. لەبوارە سیاسیەکەشدا دا ڕووخاوبووە. لەوانەیە ئەم کوشتنە شێوازە(ئۆدیبی)یە شوێنی لەو شتە بەناوبانگەی‌کەناوئەبرێتبە (Damnatio Memriae) واتە یادە لەعنەتی‌یەکەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا کردبێتەوە کە ئەویش ڕۆڵێکی سەرەکی هەبووە بۆ ئەوەی بەهایەکی زیاد لەڕادەی خۆی بدات بەڕۆڵە مێژوویەکەی عەرەب. گەرچی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی لەڕۆژئاوا ڕووخاو لەناوچوو.. بەلاّم ئەبێت ئەوەمان لەبیر نەچێت کە لەڕۆژهەلاّتدا, لەدەوروبەری قوستەنتەنیەدا هەتاکو سەدەی پانزەهەم بەردەوامێتی هەبووە, کەبەناووی ئیمپراتۆریەتی بیزەنتی‌نیەوە خۆی دروست کردووە. ئەم ئیمپراتۆریەتەش بەشێوەیەکی بنچینەیی خۆی بەهێز دەکات زانیاری زاناکان و نووسین و هونەرو فەلسەفەکۆنەکان و پارێزگاری کردن لەدەقی نووسراوە یونانی‌یە پیرۆزەکانەوە, وە ئیمپراتۆریەتی بێزەنتینی بوو بەڕابەری سەرەکی مەسیحی لاتینی. لەکۆتایدا موسڵمانەکان قوستەنتینەیان داگیر کردو لەساڵی 1453دا هەزارەها ڕۆشنبیری

یونانی بەکۆمەڵ دەستیان کرد بەکۆچ کردن بەرەو فلۆرنساو ڤێنیسیاوڕۆما, کەیەکێك لەو کۆچبەرانە بوو بەکاردینالْ بەناوی ڤیساریۆن1 هەر ئەو ڕۆشنیرانە بوون کەبوونە هۆکارێك بۆ ئەو گۆڕانکایەی کەئەمڕۆ بە(ڕێنیسانس) ناوی ئەبەین.

بەهەمان شێوە نابێت ڕۆڵی فارسەکانیشمان لەبیر بچێت. مێژووی فارسەکان بەمێژووەکەی ئەخمینییەکان لەگەڵ ئەسکەندەری گەورەدا تەواو نابێت. ئیمپراتۆریەتی ڕۆما بەردەوامێتی خۆی لەئیمپراتۆریەتی بێزەنتینیدا دەبینێتەوەو ئیمپراتۆریەتی فارسیش بەبنەماڵەی حوکمڕنەکانی ساسانیەکان خۆی دەژێنێتەوە. لە سەدەی حەوتەمی زانینیدا هەردوو ئیمپراتۆریەتەکەی فارسی ورۆمی لەدوژمنایەتیدا بوون و هەروەك سەردەمی(ترایان) لەدژی یەکتری دەجەنگان. هەرلەهەمان کاتدا بوو کە جەنگە ئیسلامییەمان هاتەکایەوە, هەردوو ئیمپراتۆرەکە بەردەوام لەناکۆکی دا بوون, کەبەشێوەیەکی بەرچاو هەردووکیانی لاواز کردبوو. ئیمپراتۆریەتی یۆنانی هەرقل بەسەر شاخەسرەودا سەردەکەوێت, بەلاَم هەردوولایان لاوازی دەستی پێکدانەکانن. هەرلەم ساتەدا وەکو شتێکی چاوەڕوان نەکراو لەبیابانی باشوورەوە ئەو مەترسی وهەڕەشەیە دەرکەوێت کەبارییە تەقلیدییەکەی(ڕۆژهەلاَت ورۆژئاوای) لەناوبرد.با لەنزیکەوە چاو بە پرسیارەکەدا بخشێنین: ئایا هەر لەساتی لەدایك بوونی ئیسلامەوە ئەو بیربۆچوونەی تێدا گەلاَڵەکراوە کە گوایە ئەو دینە دەبێت بەهێزێکی شارستانی گەورەو پیرۆز, هەروەك ئەوەی کە ئێستا ڕۆژهەلاَتناسەکان باسی دەکەن؟

1_ فیساریۆن: قەشەیەکی کەنیسەی یۆنانی بوو, کەلەپاشدا بووەبە کاردینالْ لەئیتالیاو کەسێکی زۆر مرۆڤ پەروەر بووە.

ئیسلام لەشاردا سەری هەڵداو پێگەیشت. ووشەی شارستانیەت لەشارەوە هاتووە, ڕۆشنبیریەتی شارستانیەتی ئیسلامی بریتی‌یە لەڕۆشنبیریەتی شار, شارستانیەتی شارەکەی مەدینە. زانا پسپۆرەکانی وەك ژاك بیك و مەکسیم ڕۆدینسۆن ئەوە دیاری دەکەن کەمامەڵە کردن لەگەڵ ئەم دینەدا پێویست بەشێوازیکی شاریانە دەکات, کۆبوونەوە لەدەوری مزگەوت و منارەکەی تەنها لەشاردا ئیمکانی هەیە و شێوازی موسڵمانێکی ڕاستەقینەی شارنشین بریتی‌یە لەنوێژکەر, خۆپاکژ کردنەوە, سەرپۆش وعەبا, هەموو ئەمانە تەنها دەتوانرێت لەشاردا جێبەجێ بکرێن.
شارە ئیسلامی‌یە سەرەتایی‌یەکان لەشارە مەسیحی‌یەکانی سەدەکانی ناوەڕاست نەئەچوون کەگرێدرابوون بە گۆڕینەوەی کەل وپەلەوە بەئاڕاستەی شارو لادێوە و بایەخدان بە بوارە کشت وکاڵی‌یەکە. جگە لەهەنێ شاری ئیتالی کەکەوتونەتەسەرکەناری دەریا, بەتایبەتی ڤێنیسیاو گێنوا. شارە ئیسلامی‌یەکان زۆر بایەخیان نەداوە بەدراوسێ ڕاستەوخۆکانیان. ئەم شارانە بەهۆی بازرگانی‌یەوە بوو بوونە بنکەی بازرگانی و هەروەکو ڤێنیسیاو گێنۆ ئەژیان. بەلاَم لەدەوروبەری ڤێنیسیادا دەریا هەیە, کەچی لەدەوروبەری مەککەدا بیابان هەیەو کاروانی کۆچەرەکان جێگای دەریاوانەکان دەگرنەوە. لەدەوروبەری شارە مەسیحی‌یەکاندا لادێ هەبووە, بەلاَم لەدەوروبەری مەککەدا تەنها(بەدەوی)یەکان هەبوون. لەبەر ئەوەی کە موحەمەد دانیشتووی

مەككە ومەدینەیە, پێویست بو كەخۆی لەگەڵ دراوسێ خێڵە كۆچەرەكاندا ڕێك بخات و ئەوان بكات بەسەربازی دینەكەی. بێگومان موحەمەد بەشێوەیەكی تایبەتی ئەوانی هەڵنەسەنگاندبوو, چونكە لەو باوەڕەدا نەبوو كە بتوانێت سەركەوتن بەدەست بهێنێت لەوەی كە ئەو خێڵەكۆچەریانە بكاتە موسڵمانێكی زۆرچاك. كۆچەرەكان بەبێ ئاو ناتوانن پاكژكردنەوەی دینی خۆیان بەحێ بهێنن كە لەلایەن ئیسلامەوە بۆیان دیاری كراوەو زۆر زەحمەتە بۆیان كەلەڕۆژی هەینیدا بتوانن كۆببنەوە بۆ نوێژی جەماعەت لەمزگەوتدا. بەلاّم لەگەڵ ئەو ڕاستیەشدا محمد پێویستی بەلایەنگرێتی و پشتگیری كردنی خێڵەكیەكان هەبوو. ئەوان پێویست بوون بۆ شارەكان و كاروانە بازرگانیەكانیان كەنەیان ئەتوانی رزگاریان ببێت گەر ڕێگای كاروانەكە ببچڕایە. بەم شێوە خێڵەكان لەلایەن موحەمەدەوە بەكاهێنراون بۆ ئەوەی(رصیە)1 بخاتە ژێر ڕكێفی خۆیەوە لەپێناوی دینە تازەكەیدا. ئەوانەی لای خەلیفەكانی پێغەمبەریش خزمەتیان ئەكرد هەوڵیان ئەدا كە خێڵە كۆبووەكان بەرەو جیهاد ببەن لەحیجازدا. بەم شێوەیە ئەو وزەو توانا جەنگیەی ئاڕاستەی ناوچە كشت وكاڵیە ناموسڵمانەكان كرد كە كەوتونەتە باكوری ناوچەی عەرەبی ژێردەسەلاّتی دەوڵەتی فارسی و بێزەنتینیەوە, بەمجۆرە دەبینین كەشارە موسڵمانەكان بەیەك تیر دوو ئامانجیان پێكا: ئاشتی وهێز.

بۆ یەكەمجار نەبوو كە ئیمپراتۆریەتە شارستانیدارەكان, كە ژیانێكی جێگیریان هەبووە, لەلایەن خێڵەكیەكانەوە داگیركرابن. هەتا سەدەی پانزەهەم و هەتاكو بەكاهێنانی چەكی تۆپیش بەدەویەكان خاوەندی دەسەلاّتێكی تەواو جەنگی بوون بەسەر دانیشتوانە

جێگیرەکان(دێنشینەکان و شارنشینەکان)دا. سوپاس بۆ یەزدان کە خێڵەکان هەمیشە لەناو خۆیاندا بەش بەش و جیاواز بوون, ئەویش لەبەر ئەوەکە هەمیشە لەناکۆکی و دوژمنایەتی کردنی یەکترىدا بوون, وەبەشێوەیەکی ئاسایی ئیمپراتۆریەتەکان سەرکەوتو بوون بەهۆی ئەو بەربەستانەی کەدیواری چین و بورجی بیزلٚ مائیلی ڕۆما لەبەردەمیاندا دروستی کردبوو, بەلاّم لەکاتێکدا کە ئیمپراتۆریەتەکان لەناو خۆیاندا ئەکەوتنە جەنگ و ناکۆکیيەوە, وە بەدەویەکانیش یەکگرتوو دەبوون, بەدەویەکان سەرکەوتنیان بەدەست دەهێنا. مەنگۆلیەکان هەمیشە لەناوچە دەشتیەکانەوە چونەتەناو ئیمپرتۆریەتی چینەوە. بەربەریەکان لەناوچە تەختەکانی ئەوروپاوە توانیویانە بچنە ناو ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانیەوە, بۆرگۆندی, فرانکی, چەندەها خێڵی تری ئەڵمانی و سلاّڤی بەهەمان شێوە پەلاماری ئیمپراتۆریەتەکانیان داوە.

تا دەرکەوتنی محەمەد بەدەویيەکانی بیابانی باشوور ئەمەندە پارچە پارچە بوون ولە ناکۆکیدا دەژیان کەنەیان دەتوانی فارسەکان وبێزەنتیيەکان بترسێنن, بەلاّم لەئەنجامدا ئیسلام یەکیان پێ دەگرێت. یەکگرتنەکەشیان ڕێگای خۆش کرد بۆ گەشتنە دەسەلاّت و بالاّدەستی جەنگیان و دواتریش دەرگای داگیرکردنەوەی بۆکردنەوە. هەرلەباشوورەوە ئەو دیاردە مێژووییە دەرکەوت کەناسراوە بە(غەزوە گەورەکە), کەتا چەند سەدەیەکیش بەر لەئێستا هەڕەشەی لەئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی دەکرد لەباکوردا. بەلاّم لەنێوان ئەم دووجۆرە غەزووە دڕندانەیەدا جیاوازیەکی گەورە هەیە, دینەکانی بەربەریەکانی ئەوروپا لەلایەن ئایدۆلۆژیەکەدا لاواز بوون و باوەڕی بتپەرستانەی بەربەریەکان پێکهاتێکی لاوازی هەیە.

1_ رصیه: هێرشێکی کت وپڕه بەمەبەستی دزین وتالأنکردن وفڕاندنی منداڵان.

هەر دینێك(یاخود ئایدۆلۆجیەك) دەتوانێت " بەهێز" یاخود"لاواز" بێت , کراوە یاخود داخراوە بێت. کاتێك دینەکە لاواز بێت, ئەوا توانایەکی کەمی هەیە بۆ ڕاکێشان و هێزکۆکردنەوە, بەلاّم کاتێك بەهێز بێت, ئەوا هەروەك موگناتیز کاری خۆی ئەکات. کاتێك کراوە بێت هەمووشتێك هەڵئەلوشێت..بەلاّم کاتێك داخراو بێت, ئەوا توانای ئەو دینە بۆ وەرگرتن لەڕادەیەکی دیاری کراودا دەبێت.

زۆر پێکهاتی جیاواز لەئارادایە. دینێك کەکراوەیە دەتوانێت بەهێز یاخود لاوازبێت. کاتێك دینەکە لاوازبێت, ئەوا بۆ خۆکرنەوە مل کەچی کارتێکەرە دەرەکی‌یەکان دەبێت, کەلەم کاتەدا توانای ڕاکێشانی تەواوی نییە. ئەگەر بەهێز بێت, ئەو تایبەتمەندیەی هەیە کە هەر بەکراوەیی بمێنێتەوە. بێگومان, باشترین پێکهات بۆ هەر ئایدۆلۆجی‌یەك ئەوەیە کە ئەو ئایدۆلۆجیە خاوەنی هێزێك بێت کەبەکراوەیی خۆی ببەستێتەوە بەئایدۆلۆجیەکانی ترەوە(هەر ئەمەش مانی راستەقینەی‌ئاین) و ڕێگا خۆش بکات بۆ ڕاکێشان و دوورکەوتنەوە لەکینەو تۆڵەکردنەوە.. بەلاّم خەتەرناکترین پێکهات بریتی‌یە لەپێکەوە بەستنی هێزو داخران. بەم پێ‌یە دەکرێت بڵێین کەئیسلامی (جیهاد) لەهەمان کاتدا بەهێزیشەو داخراویشە. لەبەر ئەمەیە بەدەوی‌یەکان نایانەوێت تێکەلاّوی شارستانیەتی فارسی وبێزەنتی‌نیەکان ببن کە حوکمڕانیان دەکەن. ئەوان خۆیان زۆر بەبەرزتر لەدۆڕاوەکان دائەنێن و لەهەمان کاتیشدا بیرلەوەناکەنەوە خۆیان بەهاوتای موسڵمانە تواوەکان دابنێن کە کینەیان هەیە بەرانبەریان. ئەم پەیوەندیەش ئەنجامێکی زۆر ترسناکی هەیە.

لەیەكگرتنی نێوان شارستانیەت و سەربازە خێڵەكیەكاندا كە بەندی دینێكی بەهێزن, ئاوێتەیەكی ڕووخێنەر پەیدا دەبێت.

باڵێرەدا تیشك بخەینەسەر (ڕاستی‌یە كپ كراوەكە), كەبەهیچ شێوەیەك مەبەست لەباسێكی ئاسایی نی‌یە, (ڕاستی‌یە كپ كراوەكە) هەرگیز ئەوە ناگەیەنێت كە لەهیچ كاتێكدا دەرنەبڕابێت. زۆر لەمێژوونووسەكان ئەم كارەیان بەجێهێناوە(ژان بێن) لەساڵەكانی پەنجادا لەبەرهەمەكەی(ڕەووتە گەورەكان لەمێژووی جیهان)دا زۆر بەچڕوپڕی ئەم بیرۆكەیەی دەربڕیوەو(كاشڤێ دۆپلانۆڵ) بەهەمان شێوە ئەو كارەی لەپەڕتووكەكەیدا(بناغە جوگرافی‌یەكانی مێژووی ئیسلام)دا بەسەلمێنراوی بەهیچ سۆزێك ئەنجام داوە. وەك دەرئەنجامێك لەكارەگەورەكەی(فێرنان برۆدێڵ) كەبەناوی دەریای ناوەڕاست لەسەردەمی فلیپی دووهەم دایە بۆ ئەم كورتە باسە ڕچاوی دەكەین.(ڕاستی‌یە كپ كراوەكە) مەبەست لەباسە ئاشكرا نەكراوەكە نی‌یە, بەڵكو مەبەست لە(ڕاستی‌یە قبوڵ نەكراوەكە)یە. ئەمەش دەتوانرێت شی بكرێتەوە, توانای خەڵكی بۆ ئەوەی كوێرو نەبین بن زۆرگەورەیە(داستانە ئاڵتونی‌یەك) فراوان بوونەوەیەكی بەرچاوی بەخۆیەوە بینی و ئاڵۆزبوونی بەرابەرگوناهی ئیستیعمارە رابووردووەكان زیاتر بوو. ئەمەی داهاتوو بریتی‌یە لە(ڕاستی‌یە كپ كراوەكە), یەكگرتن لەنێوان موسڵمانانی شارەكان و بەدەویە داگیركەرەكاندا, كە لەهیچ بوارێكدا ناتوانن بەرزتر بن لەوەی كە داگیریان كردووە, ئەبێتە هۆی یەكێك لە گەورەترین نەهامەتیەكان كە مێژوو بەبیری هات بێت بەر لەجەنگە جیهانیەكان. بەر لەمردنی محەمەد لەساڵی 632دا, بەشی رۆژهەلات و باشووری دەریای ناوەڕاست

لەگەڵ چین دا پێشکەوتوترین ناوچەی جیهان و ئەوروپا بوون، وەلەکاتی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانی دا کەمترین زیانیان لێ کەوتوە لەبەر ئەوەی کە لەلایەن بێزەنتی‌نیەکانەوە پارێزگاری ئەکران. کشت وکاڵی بوژابویەوە کە زۆر بەبایەخ پێدانەوە لەباکوری ئەفریقا چاودێری ئەکرا. لە میسرو میزۆپۆتامیادا سیستمی ئاودێری زۆر پێشکەوتوو بوو. لە شارەکاندا هەمان قەشە گەورە یونانی‌یەکانی سەردەمە کۆنی‌کانیان هێشتبوەوە لە ئەسکەندەریە، ئەنتیۆفیا پارێزگاری بەشێکی گەورەی شارستانیەتەکەی ڕۆمانی_یۆنانیان دەکرد.. وەلە هەمان ئەوناوچە پارێزراوانەدا، غەزوی موسڵمانەکان بەدرێژایی هەشت سەدە یەك لەدوای یەکدا درێژەی کێشا، هەتا داگیرکردنی قوستەنتەنیە کە دوا بارەگای هێلینیزم بوو لەساڵی 1453دا. لە 632 تاکو 1452 هەشت سەدە لەنەهامەتی ورەزالەت بەهۆی یەکەمین داگیرکرنی خێڵە عەرەبەکانەوە دەستی پێکرد. ئەم داگیرکاریانە بەشێکیان تەنها بەمەبەستی دزی وتالآنی ئەچوونە ناوچەکانەوەو بۆ ئەوەی لەم هێز بەکارهێنان و تالآنی ودزی‌یەدا خۆیان تێر بکەن، هەروەك ئەو خێڵە عەرەبانەی کەلەسەرەتا باکووری ئەفریقایان داگیرکرد. بەشەکەی تریشیان ترس و لەرزیان دەهێنایە کایەوەو دەستیان دەکرد بەوێرانکایەکی زۆری ئەوناوچانەی کە پەلاماریان ئەدان، وەك خێڵە هیلالیەکان، کاتێك کە سوڵتانی فاتمیەکان لەساڵی1051دا لە قاهیرەوە ئەم خێڵآنە ئەنێرێت بۆ رۆژئاوا بۆ ئەوەی سزای مەغریب بدات کەبۆ ماوەیەکی زۆر دوورو درێژ بە ئازادی مابووەوە. خێڵە عەرەبە بەئیسلام کراوەکان بەدوایاندا دێن و لە چەند هێرشێکدا دەست بەسەر ئیسپانیادا دەگرن(تاریقی کوڕی زیاد، کە خۆی هاووڵاتی‌یەکی جەزائیریە، ناوی جبل الگارق بەو چیایە

ئەدات), كە لە پاش ئەمانیش خێڵە مۆریتانیەكانی المرافیدی والمعادی دێن و پەلاماردەدەن.

لەدوای لاواز بوونی دیموگرافی بەدەویەكانی باشوور, بەدەویەكانی باكوور دەستیان كرد بە غەزو (داگیركردن) لەدەشتەكانی ناوەڕاستی ئاسیاوە وهاوكاتیش توركە بەئیسلام كراوەكانیش دەستیان پێكرد. ئەوان گوڕێكی نوێیان دابە داگیركەرە عەرەبەكان. هێرش بردن بەرەو ئەنەدۆڵی بێزەنتی,لەساڵی1071دا بووە هۆی شكستی ئیمپراتۆری بێزەنتینیەكان لەناوچەی مانسیكیرێتی بەشە رۆژهەلأتییە لاتینییەكەی ئیستای توركیادا.لەكۆتاییدا مەغۆلیەكان دەركەوتن, ئەویش لەپاش بەئیسلام بوونێكی درەنگ ترو بەزەحمەت تر. ئەوانیش چوونە ناو باكوری رۆژئاوای هیندستان و هەرلەوێش مانەوە. لێرەدا نەوی سەركردەی تورك_ مەغۆلەكان (تەیموری لەنگ), بوو بەڕەمزێك بۆ داگیركاری. ئەو جەنگانەی كەبەهاواری(ألله أكبر) ەوە دەكران, هەرلەمەغریبەوە هەتا هیندستانی گرتەوە. موسڵمانە خێڵەكیەكان هەروەك پۆلە كوللە هێرشیان ئەبردو هەرچ شتێك بهاتایە سەر ڕێگایان هەڵیان ئەلوشی و وێرانیان دەكرد. ئیبن خەلدون ئەم ڕاستییەی نووسیوەتەوە, كەناتوانین گومانی ئەوەی لێ بكەین لەدەربڕینەكەیدا لادانێك لەڕاستی دا هەبێت, چونكە موسڵمانێكی زۆر باش بووە. لەڕاستی دا ئەوانە لە كوللە هەمیشە خۆرەكان زۆر وێرانكەر تر بوون, چونكە داگیركاریەكانیان هەشت سەدە درێژەی كێشاوە, كە ئەنجامی كۆتایشی نەهامەتییە. هەروەك(پێرین) نوسیوویەتی: (جیهانی دەریای ناوەڕاست كرا بەدوو كەرتەوە. ئەلێكسەندەریەو ئەنتیۆفیا وەك دوو لادێیان لێ هاتبو. پەیدا بوونی چەندەها شاری سەر ڕێگای كاروانە

جەنگیەکان ناتوانێت جیّ‌ی لەناو چوونی ئەو شارانەی تر بگرنەوە). جگە لەوەش کشت وکاڵ لەناوچوو. بەتایبەتی ئەمە لەبارەی باکوری ئەفریقاوە ڕاستە. بۆ نموونە؛ لە کیرنیایکە, کەپێش لەداگیرکاری خێلە هیلالیەکانەوە هەزارەها کێلگەی کشت وکاڵی تێدا بوژابووە وە, بەلاّم دوای داگیرکاریەکەی ئەوان هیچی نەمایەوەو لەناوچوون. دوا شارەکانی یۆنانیەکانیش لەناوچوون. لەناوەندی شاری(کیرینا)ی داڕوخاو وێرانکراودا, کە ئیفلاتون لەوێدا ڕۆحی کردبە بەری نووسراوەکانی دا (وەك کۆمارەکەی ئیفلاتوون وئەتلەنتیدە), بەدەویەکان ڕشماڵیان تێدا هەڵ ئەداو قەبرە دابەستراوە بەردینەکانی کۆتایی ئەوشارە بەناوبانگە کرابوون بە تەویلە. ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستیش نەیتوانی لەدەست هەمان پەلامارو چارەنووس ڕزگاری ببێت. میزۆپۆتامیا, کە بەبیرنایەتەوە لەکەیەوە پرشنگدار بووە, کرابوو بەبیابانێك کە تەنها دوو ڕووباری پیادا تێپەڕ دەبوو. تەنها میسرو واحەکانی ئێران مانەوەو ئەوانیش, بە بەراووردکردن لەگەڵ ئاستی باری پێشویاندا, تاڕادەیەکی زۆر گەورە فەرامۆش کرابوون. عەرەبەکان بەخۆیان و ڕەشماڵ و ووشترەکانیانەوە کە لەبارن بۆسەفەر کردن. تورك و مەغۆلەکانیش کە باشتر ئەزانن سەربازگەکانیان جێگیر بکەن لەشوێنی بەرزتر لەئاستی دەریادا و لەهەوای فێنك وخاوێندا, هەموو ئەو هۆکارانە دێهاتەکانیان بەرەو نیمچە لەناوچوونێك برد. ئەو دابەزینە لە دیمۆگرافیای ئەو سەردەمەدا بەڕوونی و ئاشکارایی دەبینرێت.. بۆ نمونە لە کێرتینیکا(قورتوبە) لەسەردەمی یۆنانی‌یەکاندا پێنج سەد هەزار دانیشتووی تێدا بووە, بەلاّم لەسەردەمی ئیسلامەکاندا تەنها پەنجا هەزاری لیّ ماوەتەوە.

هەڵگرانی دینی ئیسلام بەدەوین و ئەمەش جێگای شادی و دڵخۆشکەری شارستانیەتەکەیە. شێوازی ژیانیان ڕێگا بە ئیسلام نادات کە لەسنووورە جوگرافیەکەی خۆیان تێپەڕ بکەن, (جگە لەهەنێ باری تایبەتی جیاواز نەبێت کە دواتر باسی دەکەین). بەدەویەکان مەیلیان بەدەشتە تەختەکان هەیە و دواترین هەڵبژاردەی ژینگەیان بریتی دەبێت لەشاخەکانی دەوروبەر. بەدەویەکان لەخواروی زەویەکانی ناوچیاکان و چڕی دارستانەکان و نەخۆشیە سارییەکانی ئاژەڵ دەترسن, لەبەر ئەو هۆیانە بوو کەچیاکانی لوبنان و یەمەن توانیان ببنە لانەی لادێییەکان, وەهەروەها دۆڵە گەرمەکانی نیلیش.لەمیسری باکوورو یەمەندا شارستانیەت کۆنەکانی پێش ئیسلام پارێزگاریان لێ کراو باکوری میسر بە مەسیحێتی مایەوەو لەیەمەنیشدا مەسیحیەکان بەرۆکەشی کران بە موسڵمان. سەربازەکانی خودا پەلاماری خێراو کت وپڕیان بەجێ دەهێناو بەرەو ناو قولایە دارستانە ئەفریقییەکان دەرۆیشتن. باوەرزییەکانی هیندستانیش ئازایەتی لێکەم دەکردەوەو لەپەلاماردانی دەخستن. داگیرکارییەکانی دەردەنیل و جەبەل تاریقیش درێژەیان نەکێشا, چونکە ئەوروپای شێدار لەگەڵ باری ژیانی بەدەوییەکاندا ناگونجێت. لادێییەکان لەشاخەکانی باڵکان و نەمسادا خۆیان دەشاردەوەو لەباکوری بێرینیەوە پەلاماردانە کت و پڕییەکان پچڕپچڕ بوون.

بەمجۆرە, بەپێچەوانەی دینەکانی ترەوە(جگە لەتەنهایەك باری جیاواز نەبێت) ئیسلام بەشێوەیەکی نەپچڕاو بەستراوەتەوە بەناوچە فراوانەکە شایەتی بۆ لەدایك بوونی دینەکە دەدەن. ئەم دینە هەمیشە ناوچە جوگرافییەکەی خۆی زیاد دەکات, بەلام هیچ کاتێك ناگونجێت

كەپارچەیەك لەو نەخشەیە جیا بكرێتەوە. پاش ماوەیەكی زۆر ئیسلام وەك دینێكی بیابانی مایەوە, گەرچی ئەم ووشانە ڕۆژهەلأتناسەكان توڕە بكات, بەلأم زۆر ئاشكرایە كە ناتوانرێت ئینكاری لەو ڕاستی‌یە بكرێت.

كۆردۆڤا, گرینادا, دیمەشق وبەغداد, هەموو ئەمانەش واقعیەتێكی مێژوویین كەلەلایەن ناسیۆنالیستە عەرەبەكانەوە بیریان لێ نەكراوەتەوە. هەر یەكێك لەم شارانە بەدرێژایی نزیكەی دووسەدە ژیانیان لەبەناوبانگی و پرشنگداری دا بەسەربردووە.

كەوایە بەلگەنامەو دوپاتكردنەوەكانی (كساڤێ دۆپلأنۆڵ) هەڵەن؟! كە دەڵێت: (لەڕوانگەی مێژووی جیهانی‌یەوە, كاریگەری دینە تازەكە بریتی بوو لەسەركەوتنی بەدەوێتی و چوونە دواوەی ژیانی نیشتەجێتی, گەرچی هەندێك جار لادانێكی سنووردار تێدا شك دەبەین).

پاشان نووسەر دەفەرموێت : (بناغە جوگرافی‌یەكانی ئیسلام), كە ئەمەش ناونیشانی پەڕتووكەكەیەتی.

ئیستا ئەتوانین سیناریۆیەكە دابڕێژینەوە.. سەركردە جەنگی‌یەكان و بەڕێوەبەرەكانی جەنگەكان بۆماوەی دوو تا سێ سەدە فەرمانڕەوایەتی ئەو دانیشتوانەیان ئەكرد كە بەمەسیحێتی, زەردەشتی و هیندۆسی مابوونەوە. لەژێر سێبەری حوكمڕانی ئەواندا ئاشتی بناغەی خۆیی داڕشتبوو. پرشنگدارێتی شارستانیەتە داگیركراوەكانیش یەكسەر نەكوژانەوەو بەردەوام بوون لەڕۆشن بوونەوەیان هەتاكو سەردەمی ئیسلامیش تیشكیان ئەخستە سەر بەرهەمێكی بێمانای تێكەلأوبوونی كەلتوری, كەوەستانەكانی بریتی‌بوون لەعەرەبەكان,ئەویش تەنها لەبەر ئەوەی ئەوان وەك دەسەلأتدارێك ئاشتی‌یان دابین كردووە. ئەمە سەردەمێكی چەند كەلتوری بوو كە لەلوتكەی دەسەلأتی خەلیفەكاندا

ئیسپانیاو وولاتی فارس و هیندستان بەخۆیانەوەبینیان. ئیمپراتۆریەتێکی چەند دینی لەبەر ئالۆزبوونی بارودۆخەکە حوکمی دەکردن, نەك لەبەر ئەوەی کەخەلیفەکان ناپاکێتیان بەرانبەر شەریعەت نواندبێت. ئەگەرچی دانیشتوانی ئەونەتەوانە لەژێر فەرمانڕەوایەتی موسڵمانەکاندا بوون, بەلآم بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ لەسەر ڕەوشت و نەریتە کۆنەکانیان مابوونەوە. بۆ نموونە..لەسەدەی هەشتەمدا یەکێك لەقەشە هەرە بەناوبانگەکانی کەنیسە(یۆهان دەمەسکین) وەك وەزیری ئابووری لای ئەمیرێکی عەرەب کاری ئەکرد. ئەوماوەیە سەردەمی پرشنگداری و درەوشانەوە گەورەکەی ئیسلام بوو. ئەمە ئەوکاتە بوو کەڤێلا ئەرستۆکراتی‌یەکان دەکران بەکۆشکی شێواز مۆریتانی و کۆشکی ئەمەوی‌یەکانی ناوبیابان. کۆشکە ساسانی‌یەکانیش بەقەبە شێوە تایبەتیەکەیانەوە کە بەسیرامیك داپۆشراون(ئەم شێوازە بنیاتنانە لەڕوسیاش هەیە)کران بەقوبەی مزگەوت ولەکۆتایشدا مزگەوتەکەی سوڵتانی قوستەنتەنیە هەمان شێوازی کەنیسەکەی(سێڤێتی صۆفیا)ی وەرگرت و ئەم مزگەوتە لەلایەن ئەندازیارە یۆنانی‌یەکانەوە بنیاتنرابوو, وە یەکێك لەو ئەندازیارە بەناوبانگەکانی ئەم مزگەوتە ناوی (سینان) بوو.

ئیسلام لەسەرەتادا تەنها وێنە کێشانی ڕووی مرۆڤی ڕێگا پێدابوو. ئەم قەدەغەکردنە لەسەر شێوازی بیروو بۆچوونە هەڵەکەی تێك شکاندنی پەیکەرە دینی‌یەکان لەناو مەسیحیەتی ئەرپە دۆکسیەکاندا لایەنگرانی خۆی هەبوو لەسەدەی حەوتەم تا نۆیەمی زایینی‌دا, دارێژرابوو.

ئائەمەیە سەردەمی زاناوفەیلەسوفەکان, بەلآم ئەم سەردەمەش حوکمی ئەوەی بەسەردا سەپێنراوە کە درێژە نەخایەنێت.

موسڵمانه داگیركه‌ره‌كان, پێویست بوو كه‌ڕازی بن به‌بوونی كۆمه‌ڵگایه‌ك كه‌(بێباوه‌ڕه‌كان)ی تێدا بێت له‌و سه‌رزه‌ویانه‌ی كه‌داگیریان كردبوو. هه‌ر له‌وپێداویستی‌یه‌وه بوو كه ده‌ستوریكی كۆمه‌لآیه‌تی نزمیان بۆ دیاری كردن و هه‌تاكو قه‌شه‌(یۆهان ده‌مه‌سكین)یش نه‌یتوانی وه‌ك وه‌زیرێك بمێنێته‌وه‌و به‌پێویستی زانی كه بگه‌ڕێته‌وه بۆ قه‌شه.ئه‌وه‌یان هێنایه كایه‌وه كه‌گشت فه‌رمانبه‌ره‌كانی میری كه پێویسته مل كه‌چی (أللّه) بن, واته موسڵمان بن له‌مه‌ش خراپتر ئه‌وه‌یه كه ته‌نها بێ باوه‌ڕه‌كان پێویست بوو كه باج بده‌ن به‌موسڵمانه‌كان, به‌لآم موسڵمانه‌كان له‌م باج دانه ڕزگار كرابوون.

جا بۆ ئه‌وه‌ی كه له‌ئاستی ده‌ستوری كۆمه‌ڵگادا به‌رز ببنه‌وه‌و هه‌روه‌ها له‌به‌ر هۆكاری باجه‌كان ئه‌بینین كه ڕێكه‌وتی قبوڵ كردنی دینی ئیسلام له‌لایه‌ن باوه‌ڕدارانی دینه‌كانی تره‌وه زۆر زۆر زیاتر به‌رچاو ئه‌كه‌وت.

له‌وساته‌وه كه‌زۆربه‌ی زۆری دانیشتوان وازیان له‌مه‌سیحیه‌ت و زه‌رده‌شتی و هیندۆسی هێنا, وێنه خه‌یاڵیه جوانه‌كه‌ی ئیسلام كه له ئه‌نده‌لوسدا خۆی ئه‌نواند, به‌هێواشی به‌ره‌و تاریكی ئه‌ڕۆیشت.

به‌لآم ئه‌و وێنه‌یه به یه‌كجاره‌كی به‌ره‌و نه‌مان نه‌ڕۆشت. ده‌وڵه‌تی عوسمانی قوسته‌نته‌نیه هه‌ر پارێزگاری له‌پایه به‌رزێتی ده‌وڵه‌تی بێزه‌نتینی ده‌كرد.(وه‌له‌ڕاستیدا به‌شێكی گه‌وره‌ی دانیشتوان له‌وێ هه‌ر به مه‌سیحی مانه‌وه هه‌تا ساڵی 1919ز). شاری سه‌نعاو هه‌روه‌ها هه‌موو شاره یه‌مه‌نیه‌كانی تر له‌پێده‌شتی شاخه‌كاندا به‌نه‌گۆڕاوی مانه‌وه‌و هه‌تاكو ئه‌مرۆشمان.(به‌لآم هه‌روه‌ك باسمان كرد له بواری ئه‌و خونه‌ریته‌ی پێش ئیسلامدا). ئه‌وه‌ی له‌بواری زیره‌كی و توانای فارسیه‌وه هه‌یه, ئه‌وا توانی كه شاره قه‌شه‌نگه‌كه‌ی ئه‌سفه‌هان دروست

بكات لەسەدەی حەڤدەهەمی زاینیداوئەتوانین بلێین كە جوانترین و قەشەنگترین دەستكردی بنیاتنانی ئیسلامییە.

لەسەر ئەمەشەوە دادە ترسناكەكەی پلاٚنۆلٚ لەبارەی(بەبەدەوی كردنێكیسەرتاپایی) بەشێك لەو ڕاستیە دەردەبڕێت. بێگومان بەم جیهانی بەدەویەتەوە, سوپای مەمالیكەكان خۆیدا بە خەڵكانی چەرخی ڕۆشنكردنەوە لەمیسر, كاتێك لەساڵی 1798 ز پێینایە ناوخاكی فیرعەونەكانەوە, كە لەو كاتەدا بووبوو بەسەنتەری سەر ئێشەی ئیسلام.

Jean Claude Bearrau

De I’slam en general et du monde modern en particulier

Kayhan Aziz
K. Chrostani

January 1997

Bestandsnaam: Boek van Jan Barrua.doc
Map: C:\Documents and Settings\kia\Bureaublad\website KayhanAziz.nl\kurdisch
Sjabloon: C:\Documents and Settings\kia\Application Data\Microsoft\Sjablonen\Normal.dot
Titel: ثةيوةندية دوولايةمةكةى نيَوان ئسء هاوضةرخيَتى ثرِة لة طيروطرفت
Onderwerp:
Auteur: Fateh
Trefwoorden:
Opmerkingen:
Aanmaakdatum: 4-8-2005 2:49
Wijzigingsnummer: 2
Laatst opgeslagen op: 4-8-2005 2:49
Laatst opgeslagen door: kia
Totale bewerkingstijd: 2 minuten
Laatst afgedrukt op: 5-8-2005 1:29
Vanaf laatste volledige afdruk
Aantal pagina's: 83
Aantal woorden: 14.361 (ong.)
Aantal tekens: 78.986 (ong.)